

LÜBNAN'DAKİ MARDİNLİLER: MARDİN HALKININ GÖÇÜ

LÜBNAN'DAKİ MARDİNLİLER: MARDİN HALKININ GÖÇÜ

ORSAM Rapor No: 208

Mart 2017

ISBN: 978-605-9157-17-9

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2017

Bu raporun içeriğinin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu raporda yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

Hazırlayan:

Ayşe Selcan ÖZDEMİRÇİ, *Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü Araştırma Görevlisi*

İçindekiler

Özet	5
Takdim	7
GİRİŞ	10
1. MADUN BİR GRUP OLARAK MARDİNLİLER	11
2. FARKLILIKLAR VE KİMLİK TANIMININ AŞAMALARI	12
3. BÖLGE TARİHİ HAKKINDA KISA BİR DEĞERLENDİRME: MARDİN'DEN LÜBNAN'A	13
4. MARDİN'DEN LÜBNAN'A GÖÇ EDEN TOPLUMSAL GRUPLAR	16
4.1. Kürtler (Kurmanci)	16
4.2. Süryaniler	18
4.3. Araplar (Merdalliler)	20
5. LÜBNAN'A MARDİNLİ GÖÇLERİNİN NEDENLERİ	23
5.1. Savaş ve Zorunlu Hizmet	23
5.2. İsyandar ve istikrarsızlık	23
5.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı ve Bölgesel Politikalar	23
5.4. Ekonomik Problemler	23
6. LÜBNAN'DAKİ MARDİNLİLERİN TEMEL PROBLEMLERİ	24
6.1. Vatandaşlık	24
6.2. Eğitim	26
6.3. Toplumsal Dışlanma-Milliyetçilik	27
6.4. Siyasal Temsil	28
SONUÇ VE ÖNERİLER	29
NOTLAR	32

TAKDİM

ORSAM 2009 yılında “Unutulan Türkler: Lübnan’da Türk Varlığı” başlığı altında bir rapor yayımladı. Bu raporda Lübnan’daki Türk varlığını tespit etmeye yönelik detaylı bir çalışma ortaya konmuştu. Bunu takiben aradan geçen 6 yıllık süre içinde Türkiye ve Lübnan’daki Türkmen varlığı arasındaki ilişkilerin geliştiğine şahit olduk. Buna paralel Lübnan’da yeni Türkmen yerleşimlerinin olduğu anlaşıldı ve raporun güncellenmesi ihtiyacı doğdu. T.C. Başbakanlık Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı’nın verdiği destek ile yine saha çalışmasına dayalı olarak rapor güncellendi ve “Türkiye-Lübnan Dostluk Köprüsü: Lübnan’da Türk Varlığı ve Osmanlı Mirası” başlığı ile Haziran 2015 tarihinde yeniden yayımlandı. Bu raporda Lübnan Türkmenlerinin ötesinde Türkiye ile tarihsel bağları olan Mardinliler, Girit Türkleri, Anadolu kökenli aileler, Çerkesler, gibi topluluklar da çalışma kapsamına dahil edildi.

Bu çalışmaların yapılmasının bir diğer önemi ve sonucu her bir ayrı topluluk için daha detaylı çalışmaların gerekli olduğunun görülmesiydi. Bu düşüncenin sonucunda Lübnan’daki Mardinli topluma ilişkin ayrı bir rapor hazırlanması düşüncesi gelişti. Büyük çoğunluğu Beyrut ve Beka’da yaşayan Lübnanlı Mardinliler 1940’larda ekonomik nedenlerle Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nden göç etmiş kişilerden oluşmakta. Lübnanlı Mardinlilerin Türkiye ile yakın bağları devam ediyor ve bir kısmı Türk vatandaşlığını da koruyor. Lübnan’da halen 25-30 bin civarında Mardinlinin yaşadığı düşünülüyor, ve bunlar arasında da yaklaşık 15 bin civarında Türk vatandaşlığı bulunanlar olduğunu elinizdeki rapor ile tespit etmiş olduk. Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü’nde Araştırma Görevlisi Selcan Özdemirci tarafından kaleme alınan elinizdeki rapor ile Lübnan’daki Mardinlilerin tarihsel geçmişi, Mardin’den Lübnan’a göç eden toplumsal grupların kimlik tanımlamaları, Lübnan’a Mardinli göçlerinin nedenleri, Lübnan’daki Mardinlilerin temel problemleri ve buna yönelik çözüm önerileri gibi konular çok detaylı şekilde ele alınıyor. Bu yetkin çalışma ile önemli bir açığın kapatıldığını da umuyoruz.

Bu raporun hazırlanması konusunda öncelikle T.C. Beyrut Büyükelçisi Sayın Çağatay Erciyes’e teşekkür etmek istiyoruz. Sayın Erciyes, seleflerinin inisiyatiflerini devam ettirerek Lübnan’daki Türk varlığı konusundaki akademik çalışmalara büyük önem atfediyor. Kendisi hem Mardinliler konusunda bir rapor hazırlanması konusundaki teşviki, hem de saha çalışması sırasında verdiği destek ile raporun yayımlanmış olmasında en fazla emeği olan kişilerin başında geliyor. İkinci olarak raporun yazarı Selcan Özdemirci’ye Lübnan’da gerçekleştirdiği saha çalışması ve bu detaylı raporu kaleme aldığı için teşekkür ediyoruz. Bunun yanı sıra Özdemirci’nin saha çalışması sırasında gerekli görüşmeleri ayarlama konusunda büyük yardımı dokunan ve kendisi de bir Mardinli olan Yeni Nesil Derneği Temsilcisi Gülşen Sağlam’a teşekkürlerimizi iletiyoruz. Son olarak saha çalışması sırasında değerli zamanlarını ve bilgilerini bizimle paylaşan tüm Mardinli toplumu temsilcilerine katkılarından dolayı şükranlarımızı sunarız. Herkese iyi okumalar diliyoruz.

Doç. Dr. Şaban Kardeş
ORSAM Başkanı

Hazırlayan: Ayşe Selcan ÖZDEMİRÇİ, *Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü*
Araştırma Görevlisi

LÜBNAN'DAKİ MARDİNLİLER: MARDİN HALKININ GÖÇÜ

ÖZET

18 farklı mezhebin varlık gösterdiği Lübnan'da sosyal ve siyasal yapı, söylemini mezhepsel farklılıklar üzerinden inşa etmiştir. Tüm sistemin mezhep kotalarına dayalı olduğu ülkede azınlıklar başta siyasal temsil ve sosyal haklar olmak üzere birçok temel meselede ciddi problemler yaşamaktadır. Bu çalışma yirminci yüzyıl başından itibaren Mardin'den Lübnan'a farklı zamanlar ve farklı sebeplerle göç etmiş bir azınlık grubu olarak Mardinlilerin sosyal ve siyasal durumlarını tarihsel bir perspektif ile ele alarak, bu madun grubun karşılaştığı temel problemleri yapılan mülakatlar ve saha gözlemleri yardımıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Rapor Mardinli Lübnanlıların homojen bir grup olmadığını, kimlik ve aidiyetlerini farklı referanslar üzerinden kurduklarını, dolayısıyla var olan siyasal sistemde yaşadıkları temel problemlerde bu farklılıkların göz ardı edilmesinin de etkili olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

22 Şubat 2017 tarihi itibarıyla Beyrut Büyükelçiliğimize kayıtlı vatandaş sayısı 18.642'dir ve bu sayının yaklaşık %85'ini Mardinliler oluşturmaktadır. Bununla birlikte Beyrut Büyükelçiliği bugün Lübnan'da yaşayan Mardinli nüfusunun 25-30.000 civarında olduğunu tahmin etmektedir. Lübnan'da yaşayan Mardinliler etnik köken bakımından Aramiler/Asuriler, Kürtler ve Araplar olmak üzere

üç ana gruba, dinî bakımdan ise Süryani (Hristiyan Ortodoks) ve Müslüman (Sünni) olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Ancak Mardinlilerin literatürde genellikle yanlış anlamaya sebebiyet verecek şekilde Lübnan Kürtleri olarak adlandırıldığı görülmektedir. Kürtler, Mardin'den Lübnan'a göç eden üç grup içerisinde bugün yaklaşık toplam nüfusun %10-15'ini oluşturmaktadır. Buna karşın Lübnanlı Mardinliler uzun yıllar boyunca sadece Kürt olarak adlandırılmıştır. Çoğunluğu oluşturan Arap asıllı Mardinlilerin bu isimlendirmeye yönelik itirazları günümüzde yavaş yavaş toplumsal karşılık bulmaya başlamıştır. Nitekim bu raporun çıkış noktası da Mardinlilerin kendilerine atfedilen kimliğe itirazları ve Lübnan'da karşılaştıkları problemleri 2016 yılında Türkiye Cumhuriyeti Beyrut Büyükelçiliği aracılığı ile ORSAM'a iletmeleri olmuştur.

Mardinli Süryaniler Lübnan'a geldiklerinde Hristiyan nüfus tarafından sahiplenilmiş, ihtiyaçları cemaat ve vakıflar tarafından karşılanmış dolayısıyla Arap asıllı Mardinlilere kıyasla daha kolay bir uyum süreci yaşamışlardır. Toplumsal yaşamda ciddi bir problemle karşılaşmayan Süryaniler, Lübnan siyasetine aktif bir şekilde dâhil olmayı tercih etmişlerdir. Kendilerini din üzerinden tanımlayarak hızlı bir entegrasyon süreci yaşamışlardır. Arap asıllı Mardinlilerin ise kimlik ve

aidiyet tanımlamalarını Türkiye ve Lübnan üzerinden yaptıkları görülmektedir. Merdalliler kendilerini Arap asıllı Türk, Mardinli Arap, Lübnanlı Türk veya sadece Mardinli gibi ifadeler kullanarak tanımlamaktadır. Mülakat yapılan Merdalliler “Bizim Türkiye’den geldiğimiz lehçemizden anlaşılıyor, Kürtler ise ya Kurmanci ya da Lübnan ammicesi konuşuyor ama Lübnanlılar bize ‘siz Kürtsünüz’ diyorlar, bizler bunu değiştirmek için uğraşyoruz” serzenişinde bulunmaktadır.

Lübnan’a Mardinli göçünün nedenlerini dört ana başlık halinde ele almak mümkündür: *Savaş ve zorunlu hizmet, isyanlar ve istikrarsızlık, Türkiye Cumhuriyeti’nin İlanı ve dönemin kimlik politikaları* ve son olarak da *ekonomik problemler*dir. Bu problemler nedeniyle ve ‘geri dönmek üzere’ genellikle Beyrut’a yerleşen Mardinlilerin bugün karşı karşıya kaldığı problemleri; vatandaşlık, eğitim, toplumsal dışlanma/milliyetçilik ve siyasal temsil olmak üzere yine dört temel başlık altında incelemek mümkündür.

Mardinliler vatansız kabul edildikleri Lübnan’da vatandaşlıklarını elde edene kadar uzun ve zorlu bir mücadele vermişlerdir. Mardinlilerin vatandaşlığına ilişkin 1994’e dek süren –birkaç istisnai dönem hariç– son derece kısıtlayıcı uygulamalar hem toplumsal uyumu zorlaştırmış hem de Mardinlilerin eğitim, sağlık, çalışma başta olmak üzere birçok alanda karşılaştığı sayısız probleme kaynaklık etmiş, bu toplumsal grubun hem kamusal hem de toplumsal yaşamdan dışlanmasına neden olmuştur. Ayrıca Mardinliler Türkiye vatandaşlığına alma konusunda da çeşitli sıkıntılar yaşadıklarını belirtmişlerdir. İşlemlerin çok uzun sürmesi, vatandaşlık için istenen belgelerin teminine dair yaşanan maddi ve manevi yük gibi zorluklara dair yeni yasal düzenlemeler ve işlemleri kolaylaştırabilecek tedbirlerle vatandaşlık başvuru sürecinin daha hızlı neticelenmesini talep etmektedirler.

Üniversite eğitimi alan genç Mardinliler, aldıkları yüksek puanlar ve gösterdikleri başarılarla rağmen etnik kökenleri nedeniyle ülke üniversitelerinden çok zor kabul aldıklarını ifade etmişlerdir. Kendilerine gerçek Lübnanlı olmadıklarının sık sık hatırlatıldığını ve bir *vasıta*¹ bulmadan saygın eğitim kurumlarına girebilmenin ya da iyi bir iş bulabilmenin neredeyse imkânsız olduğunu dile getirmişlerdir. Özellikle genç kuşak Mardinliler arasında Türkiye’de eğitim almak isteyenler de çeşitli zorluklar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu noktada Türkiye’de eğitim alabilmelerini sağlayabilecek desteği talep etmektedirler. Ayrıca Türkiye-Lübnan arasında öğrencilere sağlanan burs imkânlarından yararlanamadıklarını da belirtmektedirler. Ayrıca bir diğer önemli problem olan işsizlik konusunda da Türkiye’den destek bekleyen Mardinliler, Lübnan içerisinde faaliyet gösteren Türk firmaları ile daha yakın ilişkiler kurmak ve buralarda istihdam edilebilmelerine yönelik fırsatların yaratılmasını talep etmektedirler.

Mardinliler, kendilerinin dinî mezheplerine göre değil Ermenilere uygulandığı üzere² etnik kökenlerine bakılarak siyaseten temsil edilmesini gerektiğini düşünmekte, en azından mecliste Sünnilere ayrılan 27 koltuktan birinin Mardinlilere verilmesini talep etmektedirler. Hâlihazırda yürürlükte olan sistem Mardinlilerin temsilinden ziyade Lübnan asıllı Sünnileri desteklemeleri üzerine işlemekte, bu nedenle mecliste yer alamayan Mardinliler yaşadıkları toplumsal ve ekonomik problemlerin çözümü için gerekli siyasal iradeye dâhil olamamaktadırlar. Bununla birlikte 2016 yılında gerçekleştirilen Belediye seçimlerinde ilk defa Mardinliler, belediye başkanlığı ve belediye meclis üyeliği elde edebilmişlerdir.

Lübnan’da her toplumsal grubun bir hamisi olduğunu ifade eden Mardinliler, etnik kökenleri, Türkiye ile olan bağları ve Lübnan asıllı olmadıkları gerekçeleriyle kamusal ve sosyal alanda birçok kısıtla-

maya maruz kaldıklarını dile getirmekte ve Türkiye'nin kendilerine maddi ve manevi daha fazla destek vermesini talep etmektedirler. Mardinliler özellikle 1994 yılı itibarıyla Lübnan vatandaşlığına geçiş sayılarının artmasına paralel olarak ciddi bir kimlik ve öz bilinç geliştirmeye başlamışlar, tüm göç edenlere Kürt denilmesine ilişkin itirazlarını daha örgütlü bir halde dile getirmeye başlamışlardır. Bu kimlik inşası ve farkındalığın artışında vatandaşlık ve eğitim seviyesinin yükselmesine paralel olarak Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında daha yakın ilişkiler kurmaya başlamasının da etkili olduğu ifade edile-

bilir. Mardinliler tarafından kurulan Yeni Nesil Derneği, Ravda Kültür Merkezi ve Lübnan Türk Gençlik Derneği gibi sivil toplum kuruluşları, dernekler ile Türkiye tarafından açılan TİKA, Yunus Emre Kültür Merkezi gibi kurumların kendileri için son derece faydalı olduğunu belirten Mardinliler, tüm bu kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlayacak ve kendi problemlerini kendilerinin çözmesi için gerekli alt yapıyı sunacak bir çatı kuruma; hâlihazırda faaliyet gösteren tüm dernekleri çatısı altında toplayabilecek bir sivil toplum kuruluşuna ihtiyaç duyduklarını dile getirmektedirler.

GİRİŞ

Lübnan heterojen nüfus yapısı ve bu yapının yönetiminde benimsediği ortaklaşmacı demokrasi (*consociational democracy*) sistemi ile Ortadoğu'nun diğer ülkelerinden ayrılan ve tüm bölge üzerinde etkisi olan önemli bir ülke konumundadır. Lübnan'ın yönetim biçimi parlamenter demokrasidir ve söz konusu yönetim şekli konfesyonizm (*taifiyye*) ile biçimlendirilmiştir. Mezheplere dayalı kota sistemi ülkenin sadece siyasal ve idari yapısını belirlemekle kalmaz, aynı zamanda kamu kurumlarından orduya, medeni hukuktan sosyal yaşamın düzenlenmesine kadar derine işlemiş tüm noktalarda varlığını sürdürür. Bu nedenle ülkede sosyal yapı ve siyasal düzen üzerinde etnik köken, dâhil olunan dinî cemaat gibi alt toplumsal grupların etkisi son derece büyüktür. Bu çerçevede ülkede tek bir Lübnanlılık kimliğinden ziyade, gruplar arasında aidiyet algısının ve kimlik tanımlamalarının çok çeşitlilik gösterdiği ifade edilebilir. Lübnan'da teoride farklılıkların ya da bir başka ifade ile *ötekinin* varlığını garanti altına alarak toplumsal bütünlüğü oluşturmayı hedefleyen siyasal sistem, pratikte farklılıkların altının daha kalın çizgilerle çizilmesine, mezhepler arasındaki ihtilafların daha da derinleşmesine dönüşmektedir.

Ülkede yönetimden seçimlere, kamu çalışanlarından özel şirketlere tüm alanlarda uygulanan kota sistemi, bazı toplumsal gruplar lehine işlerlik kazanmakta, bu durum toplumsal ve siyasal alanda, *öteki* toplumsal grupların dışarıda bırakılmasına neden olmaktadır. Hemen her alan-

da mezhepsel kota sisteminin yürürlükte olduğu Lübnan'da, 1932 yılından günümüze dek nüfus sayımının yapılmadığını, dolayısıyla uygulamadaki mezhep kotalarının fiili nüfusa oranla belirlenmediğini hatırdta tutmak faydalı olacaktır. Özellikle iç savaş dönemi (1975-1990) ve sonrasında Hristiyan nüfusun yoğun oranda ülke dışına buna mukabil İsrail'in Filistin saldırısı ve son dönemde Suriye iç savaşının da etkisiyle (2011'den günümüze) Müslümanların –Sünniler ağırlıklı olmak üzere– Lübnan'a göç etmesiyle, demografik yapı hızla değişmiştir. Yapı değişirken sistem herhangi bir esneklik göstermemekte ve bu nedenle toplumsal gruplar siyasal alanda tam anlamıyla gerçek bir temsil imkânı bulamamaktadır. Bu bağlamda Mardinliler, Lübnan toplumsal grupları içerisinde *ötekilerden bazılarına* denk düşmekte ve sistemin madunları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu rapor yirminci yüzyıl başından itibaren Mardin'den Lübnan'a farklı zamanlar ve farklı sebeplerle göç etmiş Mardinlilerin sosyal ve siyasal durumlarını tarihsel bir perspektifle ele alarak, bu madun grubun karşılaştığı temel problemleri yapılan mülakatlar ve saha gözlemleri yardımıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu rapor, literatürde genellikle yanlış anlamaya sebebiyet verecek şekilde Lübnan Kürtleri olarak adlandırılan Mardinli Lübnanlıların homojen bir grup olmadığını, kimlik ve aidiyetlerini farklı referanslar üzerinden kurduklarını dolayısıyla var olan siyasal sistemde yaşadıkları temel problemlerde bu farklılıkların göz ardı edilmesinin de etkili olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

1. MADUN BİR GRUP OLARAK MARDİNLİLER

Lübnan'da yaşamını sürdüren ve ülkedeki varlıkları eskilere dayanan Mardinlileri, Antonio Gramsci'nin kullandığı bağlamda bir madun grup olarak değerlendirmek mümkündür. Gramsci, *madun* kavramını proleter sözcüğünün neyi içermediğini analiz ederken kullanmış, sömürge sonrası Hindistan çalışmaları yürüten Ranajit Guha ve Gayatri C. Spivak ise kavramın içeriğini geliştirerek *madunu* “yukarıya doğru –ve bir anlamda dışa dönük– toplumsal devingenlik (*mobility*) ile ilişkisi kesilen insanlar ve gruplar”ı ifade etmek için kullanmıştır.³ Temel özelliği konuşabilmek olan özne, kendi varoluşunu bir anlamda sesi kısılmış kitleler üzerinden kurgularken madunu toplumsal ve siyasal olanın dışında bırakmaktadır. Sosyal, ekonomik ve kültürel manada dışarıda bırakılmış madun, özne olma eşliğinde bir anlamda “arada kalmış”lığı ifade etmektedir. Gramsci, *Hapishane Defterleri*'nde toplumun işleyiş mekanizmaları içerisinde yer bulamayan madun sınıfların tanımları itibarıyla *devlet* olana kadar birleşemeyeceklerini, bu nedenle de madun grupların tarihinin sivil toplumun, devletlerin ve

devlet gruplarının tarihiyle iç içe geçtiğini ifade eder.⁴

Bir başka ifade ile madunu tanımlamak ve konuşma imkânlarını yahut konuşabilirliklerini, yani özne haline gelebilme imkânlarını sorgulamak için bir anlamda yok veya sessiz sayıldıkları devletin tarihini farklı bir okumaya tabii tutmak ve bu tarih yazımının madun gruplar üzerindeki etkisini detaylı analiz etmek gerekir. Zira “(...) tarihçi, en ilkel dönemlerden başlayarak birlik meydana getiren özerkliğe yönelik gelişme hattını kaydetmeli ve keşfetmelidir.”⁵ Bu çerçevede madun, bir toplumda *ötekilerden bazılarına*⁶ denk düşmektedir ve siyasal alanda sessiz kılınan bu bazılarına denk düşen Mardinlilerin konuşma imkânlarının araştırılması için öncelikle Mardinlilerin kimliği ve bu kimliğin inşa edildiği toplumun tarihi incelenmelidir. Bu nedenle rapor, Mardinlilerin Lübnan ile şekillenen tarihini yeniden okumaya tabii tutarak söz konusu grubun siyasal temsil imkânlarını ve kendilerine atfedilen kimlikle ilintili olarak Lübnan'da yaşadıkları temel problemleri araştırmaktadır.

2. FARKLILIKLAR VE KİMLİK TANIMININ AŞAMALARI

Birçok çalışmada Lübnan'daki Mardinli varlığı genellikle Lübnan Kürtleri olarak ele alınmış ve Türkiye'den Lübnan'a farklı tarihlerde göç etmiş olan bu heterojen grup Kürt kimliği altında incelenmiştir. Örneğin Guita G. Hourani *The Kurds of Lebanon: Socioeconomic Mobility and Political Participation via Naturalization* başlıklı kapsamlı raporunda, Mardinlilerin grup içi farklılıklarını belirtmekle birlikte söz konusu topluluğu Lübnan Kürtleri olarak adlandırmıştır.⁷ Yine konuyla ilgili David McDowall'ın *The Kurds* başlıklı raporunda, iç savaş döneminde sayıları 70.000 civarında⁸ olan Lübnan'daki Kürt nüfusun büyük kısmını Mardin'den gelenlerin oluşturduğunu ifade etmiş ve raporda Mardinliler, Kürt olarak kimlendirilmiştir.⁹

Genel kabulün aksine, gerek bu alanda yazılmış eserlerin ayrıntılı incelemeleri gerekse saha gözlemleri ve Mardin asıllı Lübnanlılarla yaptığımız mülakatlar sonucunda söz konusu topluluğun farklı etnik ve dinî aidiyetlere sahip gruplardan müteşekkil olduğu ve kendilerini bu farklılıklar çerçevesinde tanımladıkları tespit edilmiştir. Söz konusu tespit; mülakatlarda kişilerden istenen aidiyet tanımı, dil, din ve göç hikâyeleri sorgulanarak de-

nenmiştir. Bu bağlamda farklı zamanlarda Mardin'den göç etmiş Lübnanlıların etnik köken bakımından Aramiler/Asuriler¹⁰, Kürtler ve Araplar olmak üzere üç ana gruba ayrıldığı ifade edilebilir. Dinî bakımdan ise Süryani (Hristiyan Ortodoks) ve Müslüman (Sünni) olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür.

Toplumsal grupların aidiyetlerini mezhep üzerinden kurduğu Lübnan'da Mardinliler için durum farklılık arz etmektedir. Araplar (Merdalliler) kendilerinin Sünni taifeye eklenmesine sosyal ve siyasi sebeplerle itiraz ederken, kimliklerini Arap asıllı Türklük¹¹ üzerinden inşa etmekte ve *öteki Mardinliyi* –Kurmanci konuşan Kürtler ile Hristiyan Süryaniler olmak üzere– biri etnik, diğeri dinî farklılık üzerinden tanımlayıp kurgulamaktadırlar. Kürt gruplar kendilerini etnik köken bakımından diğerk Mardinliler'den ayırtırken din bu grubun kimlik inşasında etkili bir rol oynamamaktadır. Süryaniler için ise Lübnan'a entegre olma safhasında esas belirleyici unsur din olmuş ve Lübnan Ortodoks Hristiyanlarına eklenmişlerdir. Son tahlilde Lübnan'da yaşayan Mardinlilerin Süryaniler, Araplar (Merdalliler) ve Kürtler olmak üzere üç farklı toplumsal gruptan oluştuğunu ifade etmek mümkündür.

3. BÖLGE TARİHİ HAKKINDA KISA BİR DEĞERLENDİRME

"Gerekiyorsa imparatorluğa, gökyüzü yasalarına isyan et, ama kendine, bilgelik ve Tanrısalıktan bir parça olan içindeki ışığa sadık ol!"

(Mani, MS 216)

Mezopotamya'nın en eski, Türklerin ise Anadolu'daki ilk duraklarından olan Mardin'de yerleşim, yapılan arkeolojik araştırmalarda paleolitik çağa tarihlenmiştir. Sayısız inanca ve yine sayısız millete ev sahipliği yapmış olan Mardin, Mezopotamya uygarlığının gelişiminde son derece önemli bir konuma sahip olmuştur. Mezopotamya uygarlığı bir geniş küme olarak düşünülecek olursa, bu küme içerisindeki tüm gruplar tarih içerisinde karşı karşıya geldiklerinde yer yer kaynaşıp uyum sağlayarak, yer yer de çatışarak birbirlerini var etmişler ve sosyal manada birini ötekilerden ayırmayı imkânsız kılan bir etkileşim deneyimlemişlerdir. Mardin söz konusu etkileşimin tüm yönleri ile görülebildiği değerli bir örnektir. Üst çatının Mardinlilik olduğu bu kültürel havuzda, ne Süryani olan tamamen Kürt olandan dışarıda bırakılabilir ne de Kürt olan Arap olandan ayrıştırılabilir. Lübnan'a göç eden Mardinliler, köken ve inanç bakımından Kürtler, Süryaniler ve Arap asıllılar olmak üzere üç grupta incelenmekle birlikte, bu raporda her bir grubun diğerleri ile güçlü bir etkileşim içinde olduğu, bir yerden bir yere göç ederek paylaşılan tarihin yanı sıra ortak bir kültürel mirasa da sahip olduklarının altı çizilmektedir ve bu üç toplumsal grup için *Mardinliler* ifadesi kullanılmaktadır.

Mardin'den Lübnan'a

Çeşitli toplumlara ev sahipliği yapan Anadolu uygarlığı Sümerlerden Akadlara,

Babillilerden Karamanoğullarına birçok farklı yönetime sahip olmuştur. Paleolitik dönemden beri (MÖ 50.000) yerleşim olduğu bilinen Mardin, uzun yıllar Anadolu uygarlıklarına ve dolayısıyla birbirinden farklı kültürel ve siyasal tecrübelerle ev sahipliği yapmış, çok kültürlü, çok dilli ve çok dinli yapısıyla ön plana çıkmıştır. Yavuz Sultan Selim döneminde Mardin Kalesi'nin alınmasıyla (1518) Mardin, Osmanlı Devleti topraklarına dâhil edilmiş ve sancak (liva) olarak Diyarbakır'a bağlanmıştır. Dönemin ruhunu ve bölge topraklarında insanların bugünde süregelen hareketliliğini daha iyi anlayabilmek adına Lübnan ve Suriye topraklarının da Yavuz Sultan Selim döneminde alındığını hatırlatmak faydalı olacaktır. Güneydoğu Anadolu'da yaşamını sürdüren halklar ile Suriye, Lübnan, Irak gibi Ortadoğu bölgesinde yaşayan halklar arasındaki ticari, ekonomik, sosyal ve organik sıkı bağ göz önünde bulundurulduğunda, tarih boyunca sık sık yaşanan bireysel veya kitlesel göçlerin sadece siyasal sebepler ve can güvenliği nedeniyle gerçekleştirilmediği, tüm bunların yanı sıra göç olgusunun günlük yaşamın bir parçasına dönüştüğü de görülmektedir.

Memlûklüler ile Osmanlı Devleti arasında Halep kuzeyinde vuku bulan Mercidabık Savaşı (1516), Osmanlı Devleti'ne halifeliğin ve Ortadoğu hâkimiyetinin kapılarını açmıştır. Yavuz Sultan Selim bu savaş ile Suriye, Lübnan ve Filistin'i Osmanlı Devleti topraklarına dâhil etmiştir. Fethedilen bölgelerin Sünni halkları Osmanlı yönetimine biat ederken bölgede yaşayan diğer unsurlar için modern Ortadoğu inşasına dek sürecek çatışmalar dönemi başlamıştır. Lübnan'da Dürzi ve Marunilerin Osmanlı idaresine karşı Lübnan dağında kendi hakimiyetlerini tesis etme uğraşları

bir yandan sürekli sorunlu bir idari yapıya neden olurken, bir yandan da büyük bir iç savaşın (1860) yaşanmasına yol açmıştır.¹² Bölgeyi uzun süre merkezden atanan valilerle idare etmeye çalışan Osmanlı Devleti son olarak, Batılı devletlerin de müdahalesiyle, çifte mutasarrıflık sistemini uygulamaya koymuş ancak Maruni ve Dürziler arasındaki mücadele nihayetlendirilememiş ve bölgede istikrarlı bir yapı tesis edilememiştir. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nı müteakip Fransızlar bölgede hâkimiyet kurmuş ve Lübnan, 1943 yılına kadar Fransız mandası ile yönetilmiştir.

1920 yılında Lübnan'da Fransız manda dönemi başlamış,¹³ bugün ülkede birçok sorunun kaynağı olan ortaklaşmacı demokrasinin (*consociational democracy*) temelleri bu sömürge döneminde atılmıştır. Milletler Cemiyeti'nin Fransız mandasına bıraktığı Lübnan'da çizilen yeni sınırlar, ülkede Müslüman nüfusun sayısını artırmış, böylelikle Marunilerin siyasal üstünlüklerini sürdürebilmeleri için Fransız desteğine bağımlı olmaları sağlanmıştır. III. Fransız Cumhuriyeti anayasası model alınarak oluşturulan Lübnan anayasasında, mezheplere dayalı temsil oranı 1932'de yapılan nüfus sayımına göre belirlenmiştir.¹⁴ 1932 nüfus sayımına göre ülkede 785.543 kişi yaşamaktadır ve %51,7'lik oran ile Marunilerin Lübnan'da çoğunluğu oluşturduğu kabul edilmiştir.¹⁵ Bu nüfus sayımı, ülkede siyasal temsilden sosyal düzenin tesisine, hukuki işlemlerden kamu personellerine birçok alanda hâkim olan kota ve düzenlemeleri belirlemesinin yanı sıra, günümüze kadar yapılmış tek nüfus sayımı olması nedeniyle de önemlidir.

Maruniler, Fransız manda döneminde elde ettikleri ayrıcalıklı konum nedeniyle ekonomik alanda güçlenmiş, buna mukabil demografik açıdan çoğunluk olma özelliklerini ilerleyen yıllarla birlikte dış göç ve Müslüman nüfusun daha hızlı artması nedenleriyle kaybetmeye başlamışlardır. Ancak siyasal temsili belirleyen nüfus sayımı tekrarlanmadığı için Maruniler ayrıcalıklı siyasal konumlarını korumaya, diğer etnik-

dinî gruplar da bu ayrıcalıklı konuma itiraz etmeye devam etmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Fransa'yı işgal etmesi (1941), Lübnan için bir fırsat yaratmış, bu fırsatı değerlendiren ülke bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat Fransa, Lübnan üzerinde manda yetkilerini kullanmaya devam etmiş ve Lübnan fiili anlamda ancak 1943'te bağımsızlığına kavuşabilmiştir. Hıristiyan ve Müslüman liderler kendi aralarındaki iç çekişmelere manda aleyhine bir süreliğine ara vermiş ve bir araya gelerek oluşturdukları Ulusal Pakt (1943) ile bağımsız Lübnan'ın yönetim esasları üzerinde anlaşmaya varmışlardır.¹⁶ Buna göre profesyonelleşme (taifiyye) şekillendirilen parlamenter demokrasiyle idare edilen Lübnan'da Cumhurbaşkanı Maruni, Başbakanın Sünni ve Meclis Başkanının Şii olması kararlaştırılmış, mecliste koltukların dağılımında ise Hristiyanlar lehine 6/5 oranı kabul edilmiştir. Ulusal Pakt ile her ne kadar bağımsızlık için bir uzlaşma sağlanmış olsa da, mezhepçi siyasal yapı aynen korunmuş, bu durum da problemlerin sürekliliğine yol açmıştır. Söz konusu dağılım Taif Anlaşması'nda (1989)¹⁷ güncellenmiş ve milletvekili kotalarına ilişkin sayılar değiştirilerek bugünkü haline almıştır. Lübnan'ın hem kendi iç siyasetinde hem de bölge ve bölge dışı ülkelerin etkisi ile yaşadığı problemlerin bu yapıdan kaynaklandığı iddia edilebilir. Lübnan bağımsızlığını elde etmiş, ancak temel siyasal yapısını Fransızlardan aldığı şekli ile korumuş, dolayısıyla bu yapıdan kaynaklanan problemleri de günümüze dek taşımaya devam etmiştir.

Fransızlara karşı siyasal bağımsızlığını 1943'te kazanan Lübnan, sömürge mirasının yarattığı tahribatı ve var ettiği müzmin sorunlu siyasal yapıdan kaynaklanan problemlerini bugün halen tam anlamıyla çözüme kavuşturamamıştır. Tarihi boyunca dış güçlerin üzerinde büyük etki sahibi olduğu Lübnan'da, gruplar arası etnik ve dinî farklılıklar, dış aktörler için temel odak noktası haline gelmiş ve müdahaleler bu farklılıklar üzerinden yürütülmüştür. Ülke içerisinde anlaşmazlık ve çatışmalar

giderek tırmanmış, Lübnan İsrail'in resmen kuruluşunu (1948) takiben, hemen yanı başında yaşanan işgalin kendi topraklarına taşındığı dönemi yaşamış, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) merkezini Lübnan'a taşıması ile birlikte ülke içindeki mezhepsel çatışmalar daha da şiddetlenmiştir. Nitekim 1975'te bir iç savaş halini alan süreç, 1989'a kadar devam etmiştir.¹⁸ Lübnan iç savaşının Filistinlilerin gelişini takiben başladığı doğru olmakla birlikte savaşın tek bir sebeple gerçekleşmediğini, Lübnan'ın kendi yapısal sorunları nedeniyle bu kadar şiddetli ve uzun süreli bir iç savaşı tecrübe ettiğini göz ardı etmemek faydalı olacaktır. Lübnan iç savaşı, ülkeyi Suriye ve İsrail müdahalesine daha açık hale getirmiş ve Güney Lübnan uzun süre İsrail işgali altında kalırken Suriye, İsrail ülkeyi terk ettikten sonra da askerlerini Lübnan topraklarından geri çekmeyi kabul etmemiştir.

1989 'da yapılan Taif Anlaşması ile ülkede sular bir süreliğine durulmuş, ancak bu süreç Suriye nezdinde Büyük Suriye (*Grande Syria*) idealini gerçekleştirmeye dair umudu da güçlendirmiştir. Nitekim Lübnan'ı kendi toprağı olarak gören Suriye, İsrail işgalini gerekçe göstererek askerlerini Lübnan topraklarına yerleştirmiş ve ülke üzerindeki etkisini güçlendirmeye başlamıştır. Refik Hariri suikastına (2005) kadar Lübnan üzerinde tam anlamıyla bir hâkimiyet kuran Suriye, hem suikasttan sorumlu tutularak Lübnan içinde gördüğü tepki hem de artan uluslararası baskılar neticesinde, 2005'te askerlerini ülkeden çekmek zorunda kalmış,¹⁹ ancak Lübnan üzerindeki hamiliğinden vazgeçmemiştir.

Ülke içerisinde siyasal aktörler, iki temel gruba ayrılmış ve bu ayrılış Suriye-İsrail

meselesine bakış üzerinde temellendirilmiştir. Şii Hizbullah liderliğinde ki 8 Mart Bloğu'na göre "İsrail bir numaralı düşmandır ve Lübnan'ın istikrarına kanını feda ederek katkı sağlayan kuzenlerimizin yaşadığı Suriye, Lübnan'ın en önemli müttefikidir..."²⁰ Kendisini Suriye karşıtı olarak konumlandırılan aktörlerin bir araya gelmesiyle oluşmuş ve Sünni Gelecek Hareketi'nin liderliğini yaptığı 14 Mart Bloğu nezdinde ise "Suriye tarih boyunca sürekli Lübnan'a egemen olmak istemiştir; hiçbir zaman Lübnan'ı ayrı bir ülke olarak tanıyamamıştır ve Lübnan'da gerçekleşen suikastların ve politik krizlerin sorumlusudur". İsrail düşman olmakla birlikte Lübnan tek başına Arap-İsrail Savaşı'nın bir cephesi olmamalıdır ve son olarak Hizbullah, Suriye ve İran'ın savaş isteyen politikalarının bir parçası olmaktan vazgeçmeli ve Lübnan egemenliği için çalışmalıdır.²¹

Son tahlilde Lübnan, devletin fiilen var olmadığı ve uluslararası siyasette etkili aktörlerin desteğini alan gruplar arasında çatışmanın/çatışma beklentisinin sürekli kılındığı, bilindik ulus-devletten farklı bir sisteme dönüşmüştür. Söz konusu ikili yapı, ülke içerisinde yer alan toplumsal gruplar arasında sınırlı ve küçük bir kitlenin temsil edilmesine neden olmuş, bu iki kutuptan herhangi birine tam anlamıyla dâhil olmayanlar toplumsal mekanizmaların dışında, edilgen birer madun grup olarak yer almışlardır. Söz konusu sistemde var olma biçimi, ait olunan etnik veya dini köken ve bu kökenin merkezde ne kadar kabul gördüğüyle hayat bulduğundan toplumsal gruplar arasında madunlar safında konumlandığımız Mardinlilerin varlık mücadelesinin ne denli güç olduğu açıkça görülmektedir.

4. MARDİN'DEN LÜBNAN'A GÖÇ EDEN TOPLUMSAL GRUPLAR

Mardin tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış ve çeşitliliğin sembolü haline gelmiştir. Lübnan'a göç etmiş olan Mardinliler de bu gerçeğe uygun olarak çeşitlilik arz etmektedir. Bu rapor söz konusu grubu ortak kültür ve ortak bir göç hikâyesinin aktörleri olarak *Mardinliler* şeklinde ifade etmektedir. Bununla birlikte raporda Lübnan'a göç eden Mardinliler, Lübnan'da farklılık arz eden konumları nedeniyle Kürtler, Süryaniler ve Arap asıllılar olmak üzere üç ana grup içerisinde ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

4.1 Kürtler (Kurmanci)

Kürtler, Mardin'den Lübnan'a göç eden üç grup içerisinde bugün yaklaşık toplam nüfusun %10-15'ini oluşturmaktadır.²² Lübnan'da yaşayan Kürt nüfusun ne kadar olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte kaynaklarda 1970'lerin sonuna kadar 75.000-100.000 Kürt olduğu belirtilmiştir.²³ Bu rakama elbette Suriye ve Irak'tan gelen Kürtlerle tüm Mardinli toplumsal gruplar dâhil edilmiştir. Ancak Lübnan iç savaşı boyunca ciddi oranda Kürt nüfus başta Almanya ve İsviçre olmak üzere Avrupa ülkelerine göç etmiştir. Görüşmelerimizde Mardinliler, Arap ve Kürt asıllı Mardinlilerin bu yıllarda güvenlik, temel hak ve hürriyetlere ulaşmak ve yaşam standartlarını yükseltmek gibi sebeplerle Avrupa'ya göç ettiklerini belirtmişler, Avrupa'daki akrabaları ile halen görüştiklerini, hatta bazılarının savaş sonrasında Lübnan vatandaşlığı aldığını, ama yurt dışında yaşamaya devam ettiğini belirtmişlerdir.

Mardinliler uzun yıllar boyunca Kürt olarak adlandırılmış, Arap asıllı Mardinlilerin bu isimlendirmeye yönelik itirazları

günümüzde yavaş yavaş toplumsal karşılık bulmaya başlamıştır. Lübnan'a göç eden tüm Mardinlilerin Kürt olarak adlandırılmasının tarihsel ve sosyo-politik kaynaklı iki nedeni olduğu ifade edilebilir. Öncelikle, Kürtlerin Lübnan'daki varlığı birçok tarihçi tarafından da kabul edildiği üzere on üçüncü yüzyıla kadar uzanmaktadır. Memlûklülere Haçlı Seferleri sırasında Trablus'u yeniden fethettiklerinde bölgeyi korumaları için Kürt ve Türkmen aşiretlerini yerleştirmişlerdir.²⁴ Ayrıca bölgede, Eyyûbi hâkimiyetindeyken de askerlik ve yöneticilik yapan yerleşik Kürt ve Türkmen aşiretlerin olduğu bilinmektedir.

Anadolu topraklarından bugünkü Ortadoğu bölgesine göçlerin tarih boyunca yaşandığı bilinmektedir ve Lübnan'da önemli göç merkezlerinden biri olma konumunu tarih boyunca korumuştur. Hakkari'den göç etmiş Kürt kökenli bir aile olan Canbolat aşireti Lübnan'ın ileri gelen Zaimlerindendir ve bugün Lübnan Dürzilerinin önemli kısmının siyasal temsilciliğini yapan Velid Canbolat'ın ailesi Lübnan'a Kürt göçünün tarihsel kökeni ve sürekliliğine dair önemli bir örnektir. 1605 tarihinde Halep valiliğini elinde tutan Canbolat ailesinin bağımsızlık ilanına Osmanlı Devleti tarafından son verilmesi üzerine Lübnan dağının özerkliğini o dönem elinde bulunduran Fahreddin Ma'n, aileyi Lübnan'a davet etmiştir.²⁵ Yine Lübnan dağının ileri gelen ailelerinden İmad, Merabi ve Abbud aşiretleri, Lübnan, Suriye ve Türkiye'de kolları bulunan Omayri aşireti Anadolu'dan farklı zamanlarda Lübnan'a göç eden Kürt ailelere örnek olarak verilebilir.²⁶ Son tahlilde Mardinli Kürtlerin on üçüncü yüzyıla kadar uzanan Lübnan'daki varlıkları yeni göç arayışlarında sonraki kuşaklar için bir tercih sebebi

olmuştur. Tarihselliğin yanı sıra Lübnan'a göçte önemli ikinci etken de sosyo-politik yapıdır. Fransa'nın bölgede yaşayan Kürt halkları ile kurduğu ilişki, Kürtlerin Osmanlı son dönemiyle başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti kuruluş sürecinde de devam eden Anadolu ile siyasal uyumsuzlukları ve Beyrut'un sosyal yapısı ve hâlihazırda aşiret/aile üyelerinin buraya yerleşmiş olması, Kürtlerin göç rotasını belirlemelerinde etkili olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı idaresinde olan Lübnan ve Suriye topraklarında 1920'de başlayan Fransız manda dönemi, Kürtlerin kimlik inşasında önemli rol oynamıştır.²⁷ Bedirhan ailesinin Fransız yönetimi ile kurduğu sıkı ilişki Mardinli Kürtlerin Lübnan'a yolculuğunda birçok açıdan etkili olmuştur. Osmanlı döneminde sürgün edilmiş siyasi lider Celaleddin Bedirhan, Fransız Kürdologlar ve entelektüellerle bir dizi çalışma yürütmüş, Kürtçenin Latin harfleriyle yazılmasını sağlamış ve Kürt kimliğinin yeniden inşasında gerek yaptığı filoloji çalışmaları ve yayımlar gerekse siyasi faaliyetlerle etkili olmuştur.

Yirminci yüzyıl başında Tur Abdin ve Mardin çevresinde yaşayan Kürtler çeşitli nedenlerle Anadolu topraklarından Lübnan ve Suriye başta olmak üzere bölge metropollerine göç etmişlerdir. Mardinli Kürtlerin Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren ya direk Lübnan'a ya da önce Suriye'ye oradan Lübnan'a göç edişlerinde artış yaşanmaya başlamış,²⁸ Kamuran Bedirhan'ın Lübnan'daki varlığı ve gücü Mardin Kürtleri için Lübnan'ı önemli bir göç merkezi haline getirmiştir. Mardin Kürtlerinin göçleri genellikle aileler ya da ufak gruplar halinde gerçekleşmiş, bununla birlikte Şeyh Sait İsyanının gerçekleştiği 1925 yılı en yoğun göç dalgasının kaydedildiği yıl olmuştur.²⁹

Mardinli Kürtler, Osmanlı Devleti'nin son dönemi itibarıyla ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda problemler yaşamaya başlamışlar ve Birinci Dünya Savaşı ile birlikte

de göç yaygınlaşmaya başlamıştır. 1900'lü yıllar özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde isyanlar ve karışıklıkların yaşandığı yıllar olmuş ve ekonomik sıkıntılara eklenen huzursuzluk ortamı, yeni bir yaşam yeri bulma konusunda kişileri harekete geçirmiştir. Gerek mülakatlar gerek konu ile ilgili yürütülen çalışmalar ışığında göç eden ailelerin başlangıçta bunu geçici bir durum olarak gördükleri ve biraz para biriktirip geri dönmek düşüncesiyle Mardin'den ayrılarak İzmir, İstanbul, Şam, Halep ve Beyrut'a gittikleri ifade edilebilir. Göç yönünün bölge metropollerine doğru bir rota izlemesinde, tüm bu problemlere ek olarak Ortadoğu'da yaşanan hızlı kentleşme süreci de büyük rol oynamıştır. Kırsalın ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda 'yokluk' ve 'sıkıntı' ile özdeşleştiği bu süreçte, metropoller 'fırsat', 'refah' ve imkân çağrıştıran simgeler olarak çekim merkezi haline gelmiştir.

Lübnan'a göç eden Kürtlerin büyük çoğunluğu Mardin'in Nusaybin, Ömerli ve Midyat ilçeleri ile çevrelerinde bulunan Ovabaşı (Metina), Çimenlik (Merçe), Söğütlü (Kinderip), Kuruköy (Cibilgrav) ve Güzelağaç (Merska) köylerinden göç etmişlerdir. Mardin Kürtleri, Kurmanci³⁰ lehçesini konuşmaktadır. Lübnan'a göç eden ikinci ve üçüncü kuşak Kürtlerin günlük yaşamlarında daha çok Arapça konuştukları görülmektedir. Ancak Kürtler Arapça konuşurken Mardinli Arapların kullandığı Merdalli lehçesini değil, Lübnan lehçesini tercih etmektedir. Lübnan'da yaşayan Mardinli Kürtler kendilerini tanımlarken Kürt ve Lübnanlı ifadelerini kullanmaktadır. Kürtlerin göç rotasında akrabalık ve aşiret bağlarının son derece etkili olduğu ifade edilebilir.

Osmanlı döneminde ve hatta öncesinde evlilik yoluyla kurulan akrabalık bağları, ticari ilişkiler ve askerlik gibi nedenlerle hâlihazırda aynı Kürt aşiretleri Irak, Lübnan, Suriye ve Türkiye'de daha küçük aileler halinde yaşamlarını sürdürmüşler, dolayısıyla sıkıntılı dönemlerde izlenecek göç rotasında aileden birilerinin varlığı

bu ülkeleri tercihler arasında ön plana çıkarmıştır. Mardinli Kürtlerin bir kısmı direk Lübnan'a göç ederken, bir kısmı önce Suriye'ye gitmiş bir süre sonra Lübnan'a yerleşmiştir. Kürtlerin göç etme nedenleri, (i) savaş ve zorunlu askerlik hizmeti, (ii) isyanlar ve bölgesel kaos, (iii) yeni Türkiye inşasında toplumsal kutuplaşma-dışarıda bırakılma ve (iv) ekonomik problemler olmak üzere dört ana başlık altında toplanabilir. Söz konusu başlıklar, diğer grupların göç nedenleriyle benzer özelliklere sahip olduğundan "Mardinli Göçlerinin Nedenleri" başlığı altında ayrıntılarıyla ele alınmıştır.

Fransızlarla ile iyi ilişkiler içerisinde olduğu bilinen Kamuran Bedirhan'ın Lübnan'daki varlığı Kürtler için Beyrut'u çekim merkezi haline getirmiştir. Kürtlerin Lübnan'a göçleri farklı zamanlarda gerçekleşmekle birlikte sayısal bakımdan iki dönem ön plana çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı ve akabinde Şeyh Sait İsyanının gerçekleştiği dönem (1910-1925) ilk yoğun göç dalgası olarak belirtilebilir. 1940-1960 arası da ikinci yoğun göç dalgasının yaşandığı dönem olarak görülmektedir.³¹ Kürtlerin Türkiye'den göçlerinde bu iki dönemin yoğunluk arz etmesinin güvenlik arayışı, ekonomik ve siyasi olmak üzere üç temel nedeni olduğu ifade edilebilir.

Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) yıllarında mecburi askerlik hizmetinin uzun süreli olması, göçü tetikleyen nedenlerden ilki olarak karşımıza çıkmaktadır. Mardin'den göç eden Lübnanlılarla yaptığımız mülakatlarda ilk kuşak göçmenlerin askerlik hizmetinden bir kaçış yolu olarak Lübnan'a geldikleri öğrenilmiştir. Yine 1925 yılında patlak veren Şeyh Sait İsyanı bu grubun ikinci kaçış nedeni olmuş, güvenlik arayışı içerisindeki Kürtler daha önce göç etmiş akrabalarının yanına, Beyrut'a gelmişlerdir. Son olarak savaş yıllarının ve devletlerarası iktidar mücadelesinin en yoğun yaşandığı bölgelerden birinde yer alan Mardin'de giderek artan işsizlik ve zorlaşan yaşam koşulları, bölgenin diğer halklarını olduğu gibi Kürtlerin

de dönemin ekonomik anlamda cazibe merkezlerinden biri olan ve yoğun işçi ihtiyacı yaşanan Beyrut'a yönelmesine yol açmıştır.

Mardin Söğütlü, Kuruköy, Güzelağaç, Çimenlik ve Ovabaşı köyleri yoğun göç veren köyler olmuş ve göçmenler Lübnan'da ağırlıklı olarak Beyrut'a ve az sayıda da Beka vadisine yerleşmişlerdir. Kürtler, Lübnan'ın bağımsızlığı ile eş tarihli olmak üzere çeşitli siyasi faaliyetler yürütmüşler ve tüm bölgede Kürt kimliğinin inşası ile Kürt siyasal hareketlerinde etkili olan faaliyetler yürütmüşlerdir. Lübnan iç savaşı (1979-1990) tüm Lübnanlıları olduğu gibi Kürtleri de son derece olumsuz şekilde etkilemiş ve ciddi oranda Kürt nüfusu iç savaş sürecinde çeşitli Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. Lübnan'a geldiklerinde 'vatansız' kabul edilen Kürtlerin Lübnan'a uyum ve siyasal temsil imkânına dair deneyimlerinde yer yer ayrılmakla birlikte genel itibariyle Mardin Arap asıllı Lübnanlılara benzer bir süreç yaşadıkları ifade edilebilir. Mardin'de geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sağlayan aileler Lübnan'a göç ettiklerinde vasıfsız işçi olarak ağır şartlarda çalışmışlar hem ekonomik hem de sosyal anlamda sıkıntılar yaşamışlar, söz konusu sıkıntılar siyasal temsil meselesinde de ön plana çıkmıştır. Özellikle ilk kuşakların siyasete katılım noktasında diğer Mardinli toplumsal gruplardan daha aktif oldukları görülen Mardinli Kürtler, kendi kurdukları çeşitli sivil toplum kuruluşları, KDP (Kurdish Democratic Party of Lebanon), Rızgari gibi siyasal partilere veya 8 Mart Bloğu içerisinde yer alan çeşitli gruplara katılmışlardır.

4.2 Süryaniler

Mardin isminin kaynağıyla ilgili iddialar çeşitlilik göstermektedir. Bir iddiaya göre şehrin adı Süryanice kaleler kenti demek olan *mardeden* gelmiştir. Romalılar Mardide olarak isimlendirmeye devam etmiş, Araplar ise bu yerleşim yerine Meridin/Merdin demişlerdir. Bir diğer iddiaya göre şehir adını Nusaybin civarında yaşayan

Mardani adlı Arap kabilesinden almıştır. Bu raporda üç grup altında incelediğimiz Mardinliler içerisinde bölgenin en eski sakinleri Süryanilerdir. Coğrafi, filolojik ve siyasi açıdan kökenleri tartışılmalı olan Süryanilerin, Hristiyanlık öncesi de varlıkları bilinen bir kavim oldukları ve Mezopotamya'da ortaya çıktıkları ifade edilebilir. Tarih boyunca birçok bölgeye dağılmış olmakla birlikte Süryanilerin günümüzde yoğun olarak Güneydoğu Türkiye, Suriye ve Irak topraklarında yaşadıkları bilinmektedir.³² On altıncı yüzyılda Yavuz Sultan Selim'in bölge topraklarını fethetmesiyle Osmanlı idaresine giren Süryaniler, Birinci Dünya Savaşı ve akabinde bölgede yaşanan gelişmelerden derinden etkilenmişlerdir. Mardin ve çevresinde kırk beş köy ve sekiz kiliseye sahip olan Süryanilerin, göçler sonucunda Hristiyan nüfusun hızla azalması sebebiyle bugün halen ibadethane olarak kullanılan yalnızca bir kilisesi kalmıştır.³³

Lübnan'da görüştüğümüz Mardinli Süryani Papaz İlyas Georgeous, Süryani göçünün seferberlik yıllarını takiben başladığını ifade etmiştir. Osmanlı son döneminde bölgede yaşanan karışıklıkların Süryanilere zor zamanlar yaşattığını söyleyen ve bu dönemi "zulüm yılları" olarak nitelleyen Georgeous, 1895'de Diyarbakır'da Süryanilerden bazılarının öldürülmesini takiben tüm bölgede Süryanilere karşı tehdidin arttığını ve sonraki süreçte de giderek tırmandığını belirtmiştir.³⁴ Süryaniler 1900'lü yılların başlangıcından itibaren Suriye ve Lübnan başta olmak üzere farklı ülkelere göç etmeye başlamışlardır. Mardin'de refah seviyelerinin dönem itibarıyla gayet iyi olduğunu belirten Georgeous, Süryanilerin göç etme nedeninin 'emniyet arayışı' olduğunu belirtmiştir. Güvenlik arayışındaki Süryaniler için Lübnan'ın tercih edilmesinde dönem itibarıyla Hristiyan nüfusun güçlü olması ve Arapça konuşuluyor olması etkili olmuştur. Mardin Süryanileri Arap asıllı Mardinliler ile aynı lehçeyi (Merdalli) konuşmaktadır. Süryaniler kimlik tanımlarını

din üzerinden geliştirmiştir ve "Mardin asıllı Lübnanlı Süryani" ifadesiyle kendilerini tanımlamaktadırlar.

Süryaniler Lübnan'a geldiklerinde Hristiyan nüfus tarafından sahiplenilmiş, ihtiyaçları cemaat ve vakıflar tarafından karşılanmış dolayısıyla Arap asıllı Mardinlilere kıyasla daha kolay bir uyum süreci yaşamışlardır. Toplumsal yaşamda ciddi bir problemle karşılaşmayan Süryaniler, Lübnan siyasetine aktif bir şekilde dâhil olmamayı tercih etmişlerdir.³⁵ Emniyet içinde oldukları sürece ılımlı bir yaklaşım sergileyeceklerini bugüne kadar gösteren Süryanilerin, siyasi temsilcilerinin Lübnan Hristiyanları üzerinden gerçekleşmesine dair ciddi bir problem yaşamadıkları ifade edilebilir. Mardinliler içerisinde Lübnan'a en hızlı uyum sağlayan toplumsal grubun Süryaniler olduğu ifade edilebilir. Buna ek olarak Süryanilerin, Kürtler ve Araplarla ilişkilerinde bir sorun olmadığı ve bilhassa son dönemlerde Arap asıllı Türklerle daha yakın ilişki içerisinde oldukları ifade edilebilir. Bu yakınlaşmada her iki tarafın da olumlu çabaları etkili olmuştur. Örneğin Arap asıllı Türkler tarafından düzenlenen "Mardin Gökyüzünün Krallığı" isimli konferans ve fotoğraf sergisine Süryaniler de yoğun ilgi göstermiş ve üst düzey dini liderlerinin katılımıyla Mardin çatısı altında bir araya gelinebilirliğin güzel bir örneğini sergilemişlerdir.³⁶

Son tahlilde Mardinli Süryaniler seferberlik döneminin bölgede yarattığı olumsuz koşullardan dini kimlikleri nedeniyle fazlasıyla etkilenmişler ve savaş, göç etmelerinde temel etken olmuştur. Ermenilerin kitlesel göçünden farklı olarak Süryaniler aileler bazında ya da ferdi olarak Suriye ve Lübnan ağırlıklı bir göç rotası takip etmişlerdir. Süryanilerin izlediği göç rotasında temel belirleyici akrabalık bağları ve gidilen yerde Hristiyan nüfusun varlığı olmuştur. Mardin'de çeşitli zanaat ve ticari işlerle uğraşan Süryaniler, Lübnan'da da genellikle bu alanlarda faaliyet göstermeye devam etmişlerdir.

4.3 Araplar (Merdalliler)

Lübnanlılar tarafından Kürt olarak tanımlanan Mardinli Araplar, göç ettikleri dönemlerde çeşitli sebeplerle başlangıçta bu kimliğe karşı bir itiraz geliştirmemiş, ancak zaman içerisinde etnik köken olarak Kürtlerden ayırdıklarını dile getirmeye başlamışlardır. Yirminci yüzyıl başında Fransa'nın Lübnan üzerindeki hâkimiyeti ve önce Osmanlı Devleti, akabinde de Türkiye Cumhuriyeti ile olan savaş hali, göçmenlerin Lübnan'da kabul görmek adına Kürt olduklarını söylemeye iten nedenlerin başında yer almıştır. Öte yandan Kürtlere o dönemlerde sağlanan birtakım kolaylıklardan yararlanabilmek Araplar için yine bu toplumsal gruba eklemelenmeyi gerekli kılmıştır. Özellikle askerlik, kan davası gibi sebeplerle kaçarak Lübnan'a gelen dolayısıyla resmî evrakları yanlarında olmayan Mardinliler, Bedirhan tarafından Kürtlere sağlanan resmî evrakların hazırlanması, maddi ve sosyal yardımlar gibi birtakım hizmetlerden yararlanabilmek için Lübnanlıların kendilerine ithaf ettiği Kürt kimliğine karşı bir refleks geliştirmemişlerdir.

Mardin'de yaşadıkları dönemde de Arapça (Merdalli) konuşan bu grup, Mardin'den göç eden en kalabalık nüfusu oluşturmaktadır. Bugün Lübnan'da yaşayan Mardinlilerin üçte ikisine yakını, yaklaşık 30.000-35.000 nüfus ile bu grubun oluşturduğu tahmin edilmektedir.³⁷ Lübnan'da 1932'den beri nüfus sayımının yapılmıyor oluşunun yanı sıra Mardin'den göç edenlere verilen kimliklerde etnik kökene dair bir bilginin yer almaması da nüfus tespitini zorlaştırmaktadır. Fakat 2010'da yaklaşık 20.000 civarında Türk asıllı Lübnanlı kayıtlı seçmen olduğu bilinmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Beyrut Büyükelçiliği'nde kayıtlı Türk vatandaşı sayısı ise 2017 yılı itibarıyla 18.642'dir.

Arap asıllı Mardinlilerin Lübnan'a göçleri, göçün zamanı, şekli, nedenleri ve göç sonucunda yerleşilen yerler bağlamında Kürt göçüyle büyük ölçüde paralellik gös-

termektedir. Bu noktada konuya ilişkin çalışmalarda göze çarpan yaygın bir hatayı düzeltmekte fayda olacaktır. Merdalli ve Mihallami (Mardalli-Mhallami) aşiretleri aynı etnik kökene sahip aralarında sadece dil farkı olan iki büyük Kürt aşireti olarak ele alınmaktadır.³⁸ Oysa bugün Türkiye, Suriye ve Lübnan'da yaşayan Mihallamiler Arapça konuşular da³⁹ fakat Kürt kökenlidirler; Merdalliler ise yine aynı bölgelere dağılmış eski bir Arap aşiretidir. Mardin'den daha çok Lübnan ve Suriye'ye göç etmiş Araplar, kullandıkları Merdalli lehçesi ile bölgenin diğer Araplarından ayırt edilmektedirler. Mardin Arapları genellikle tarımla uğraşarak geçimlerini sağlamışlar; bölgede yaşanan olumsuzluklar, tıpkı Kürtleri olduğu gibi onları da göç etmeye zorlamış ve bu noktada dönemin ekonomik anlamda müreffeh metropolü Beyrut, yeni fırsatlar barındıran cazip bir seçenek olarak ön plana çıkmıştır.

Attris, Fahro, Fettah, Harb, Miri, Omari, Ramazan, Rammu, Şa'bu, Şerif, Şeyhmusa ve el-Zeyn Mardin'den Lübnan'a göç etmiş büyük Merdalli ailelerindedir. Mardin'in Üç Kavak (Raşidiye), Ömerli (Ma'serte), Yemişli (Kıllis) ve Söğütlü (Kinderi) başta olmak üzere çeşitli köylerinden göç eden Arap asıllı Mardinlilerin tamamına yakını Beyrut'ta yaşamaktadır. Beyrut'un az gelişmiş, yoğun göçmen nüfuslu kenar mahallelerinden Basta, Zıkak Bilat, Burc Ebu Haydar, Aysa Bakkar ve Burc el-Barajne, Mardinli Arapların ilk göç ettikleri dönemlerden itibaren yaşamaya devam ettikleri fakir Beyrut yerleşim yerleridir. Ayrıca sayıları birkaç aileyle sınırlı olmakla birlikte bir grup Merdalli Beka vadisinde yer alan el-Hiyara ve Bir Elyas'ta yaşamını sürdürmektedir.

Bireysel ya da aile olarak küçük gruplar halinde yapılan Merdalli göçleri, Kürtler ile aynı zamanda başlamış ve yine Kürt göçlerinde görüldüğü üzere iki dönemde yoğunluk kazanmıştır. 1920-1945 arası ilk dönem savaş ve isyanların yaşandığı süreci kapsamaktadır. Bu dönemde göç eden Arapların temel motivasyonunun

savaş, güvenlik kaygısı ve zorunlu askeri görev olarak üç ana etkenden kaynaklandığı görülmektedir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde çıkan isyanlar, sadece Kürtler ile Ermenileri etkilemekle kalmamış tüm bölge halkının yaşamını olumsuz etkilemiştir. Genellikle tarım ve ticaretle uğraşan Merdalliler bölgeye hakim olan kaos nedeniyle yaşadıkları yerlerden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Mardinli Araplar bu göç zorunluluğunu başlangıçta geçici bir durum olarak değerlendirmişler ve bölgede istikrar sağlandığında “geri dönmek üzere” yola çıkmışlardır.

1950'lerin başından 1970'lere kadar süren ikinci dönem göçler de ise temel belirleyici saik ekonomik problemler olmuştur. Mardinlilerin göç yeri olarak Lübnan'ı seçmesinde aşiret üyelerinin varlığı ve dil etkili olurken, yine göç geçici bir durum olarak görülmüş ve biraz çalışıp para biriktirdikten sonra Mardin'e geri dönüş fikriyle yola çıkmıştır. Mardinliler göç ettikten sonra sık sık Türkiye'ye gitmişler, yatırımlarını kendi köylerinde değerlendirmeye çalışmışlar ve evliliklerini yine Türkiye'de, genellikle de kendi köylerinden kişilerle yapmışlardır. İki ülke arası gidiş dönüşler bölge güvenliğiyle ilgili endişelerle zaman zaman sekteye uğramış, 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı nedeniyle karayolunun kullanılamaz hale gelmesiyle de tamamen durma noktasına gelmiştir. Buna rağmen, Mardinlilerin Mardin ve Türkiye ile olan maddi ve manevi bağlarında kopuş yaşanmadığı, aksine son yıllarda kimlik, kültür ve ilişkiler bağlamında daha yakın bağların kurulduğu görülmektedir.

Mardin'de tarımla uğraşan ilk kuşak Lübnan'a geldiğinde vasıfsız işçi olarak hamallık, inşaat işçiliği gibi beden gücüne dayalı sektörlerde çalışmıştır. İkinci kuşak ise iş hayatında biraz daha kendini geliştirerek meyve-sebze ticareti yapılan ufak dükkanlar, tamir işçileri ve boyacılık, tamirat gibi biraz daha ustalık isteyen işlerde çalışmaya başlamışlar, görece olarak ekonomik durumları biraz daha iyileş-

miştir. Her ne kadar göç ettikleri topluma aynı dili konuşuyor olmanın belli avantajları olsa da, eğitim eksikliğinin neden olduğu zorlukları ve ilk kuşağın yaşadığı sıkıntıları gören ikinci kuşak fırsat bulduğu ölçüde kendi eğitimine ama istisnasız bir şekilde çocuklarının eğitimine ciddi önem vermiştir. İkinci kuşak Merdalliler arasından doktorlar, mühendisler ve iş adamları çıkmıştır. Üçüncü kuşak Merdalliler ise hemen hemen hepsi, çeşitli zorluklara ve engellere rağmen, yüksek eğitim almış, çok dilli ve Lübnan ile entegre olmuş bir kuşaktır. Yaptığımız mülakatlarda üçüncü kuşak Mardinliler kendilerini hem Lübnanlı hem Türk gibi hissettiklerini, Türkiye'ye derin ilgi ve alaka beslediklerini sık sık tekrarlamışlardır. Ayrıca üçüncü kuşak yoğun bir şekilde Türkçe öğrenmekte ve Türkiye'de eğitim almak için çabalamaktadır.

Mardinli Türklerin kimlik ve aidiyet tanımlamalarını Türkiye ve Lübnan üzerinden yaptıkları görülmektedir. Merdalliler kendilerini Arap asıllı Türk, Mardinli Arap, Lübnanlı Türk veya sadece Mardinli gibi ifadeler kullanarak tanımlamaktadır. Mülakat yaptığımız Merdalliler “Bizim Türkiye'den geldiğimiz lehçemizden anlaşılıyor, Kürtler ise ya Kurmanci ya da Lübnan ammicesi konuşuyor ama Lübnanlılar bize siz Kürtsünüz diyorlar, bizler bunu değiştirmek için uğraşyoruz” serzenişinde bulunmuştur. Merdalliler Türkiye ile olan ilişkileri ve kökenleri konusunda bilinçlerinin son dönemlerde daha da arttığını ve kökenlerine ilişkin hassasiyetlerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini ısrarla savunmaktadır. Bilhassa Lübnan'da doğmuş, büyümüş ve eğitim almış olan üçüncü nesil Mardinliler kendilerini “yarı Türk yarı Lübnanlı” olarak gördüklerini ifade etmektedir. Özellikle bu kuşağın Türkiye'ye karşı sevgi ve ilgisinde son on yılda iki ülke arasında yaşanan yakınlaşmanın ve Lübnan'da faaliyet gösteren kültürel kurumların etkisi oluğu ifade edilebilir. Gençler bu merkezlerde Türkçe eğitimi almaya başlamış ve daha da önemlisi Lübnan'da yaşayan ve aynı geçmişe

sahip diğer ailelerle de yakınlaşma fırsatı bulmuşlardır.

Son tahlilde tarihsel süreç ve bu süreçte bölgedeki siyasal sınırların değişkenliği göz önünde bulundurularak bölge halklarının yaşamında göçün doğal ve yaygın olduğu görülmektedir. Mardin-Lübnan arasındaki göçlerin genel seyrinin de bu akışa eşlik ettiği ifade edilebilir. Ancak Mardinlilerin göçünde iki dönemde normal seyrin dışına çıkıldığı ve bugün Lübnan'da yaşayan Mardinlilerin büyük kısmının bu iki dönemde gelen ailelere mensup olduğu görülmüştür. İlk göç edenlerin Kürt kimliğiyle elde edebildiği kısmi avantajlar

ve Fransa-Türkiye geriliminin yarattığı zorunluluk hali gibi nedenlerle Mardinliler, Lübnanlılar tarafından kendilerine atfedilen Kürt kimliğine karşı hızlı bir refleks geliştirememiştir. İlk kuşak Mardinliler ekonomik ve sosyal problemleri had safhada yaşamış, ikinci nesil ile bu problemler kısmen aşılmaya başlanmıştır. Özellikle üçüncü nesil genç kuşağın Lübnan'da Mardinli kimliğini birleştirici bir konumda gördüğü ve bu noktada dini ya da etnik farklılıkların ikinci planda görüldüğü belirtilebilir. Ancak halihazırda birçok sosyal, siyasal ve ekonomik problem Mardinlilerin Lübnan'daki yaşamını son derece olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

5. LÜBNAN'A MARDİNLİ GÖÇLERİNİN NEDENLERİ

Lübnan'da Mardinli toplumsal grupların temel özelliklerini ve göç tarihlerine ilişkin genel bilgileri verirken kısaca değinilen göç nedenlerini dört ana başlık halinde ele alarak incelemek mümkündür:

5.1 Savaş ve Zorunlu Hizmet

1914-1918 yılları arasında gerçekleşen Birinci Dünya Savaşı ve akabinde Anadolu topraklarında verilen kurtuluş mücadelesi ciddi insan kaynağına ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde zorunlu askerlik hizmetinin uzunluğu ve yaşanan ağır savaş şartları göçü tetikleyen en önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüşmelerimiz esnasında birçok Mardinli, aile reislerinin bu dönemlerde zorunlu askerlik hizmetini yerine getiremediği için Lübnan'a yerleştiğini belirtmiştir.

5.2 İsyanlar ve İstikrarsızlık

Göçü tetikleyen bir diğer neden, bölgede yaşanan isyanlar ve neticesinde ortaya çıkan kaos ortamıdır. Can güvenliği ve daha istikrarlı bir çevre arayışı Mardinlileri yeni bir yaşam alanı bulmaya itmiştir. Özellikle 1925'de gerçekleşen Şeyh Sait İsyanı, başta Kürtler olmak üzere tüm Mardin ve bölge halkı için bir dönüm noktası olmuş ve 1925 göçün en yoğun yaşandığı yıl olmuştur. Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşanan irili ufaklı isyanlar bölgede istikrarsızlığı hâkim kılmış ve kendilerini tehdit altında hisseden Mardinlilerin büyük bir kısmı ya İzmir, İstanbul ve Ankara gibi ülke içindeki büyük kentlere ya da Irak, Suriye ve Lübnan başta olmak üzere bölge ülkelerine göç etmek durumunda kalmışlardır.

5.3 Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı ve Bölgesel Politikalar

Mardinlilerin göç hareketlerinin üçüncü nedeni ise kurulan Türkiye

Cumhuriyeti'nin yeni ulus-devleti güçlendirmeye yönelik politikaların bölgeye yansımalarıdır. Savaşın yaralarını yeni bir devlet kurarak sarmaya çalışan Türkiye'de cumhuriyetin ilanını takip eden süreçte uygulanan birtakım vatandaşlık politikalarının Türk asıllı olmayanlar üzerinde olumsuz bir etki yarattığı ifade edilebilir. Bölge Süryanileri dinî inançlarından dolayı, Kürtler ise etnik kimliklerinden dolayı güvenlik zafiyeti hissetmişler ve Lübnan başta olmak üzere bölge ülkelerine yerleşmeye başlamışlardır. Osmanlı tebasının kurulan yeni devlet ile 'vatandaşa' evrilmesi ve ulus-devlet inşasında tek dil ve tek din vurgusunun resmî ideolojideki önemli yeri, azınlıklar tarafından tehdit olarak algılanmış dolayısıyla bir yandan isyan hareketleri bir yandan da göç artmıştır.

5.4 Ekonomik Problemler

Mardinlilerin göç hareketlerinde dördüncü ve son etken ekonomik problemlerdir. Bilhassa savaş yıllarıyla başlayan ve yeni bir ülkenin kuruluşuna uzanan süreçte ülke kaynaklarının önemli kısmı savunmaya ayrılmış, isyanlar, savaş ve istikrarsızlık özellikle geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamaya çalışan kırsal kesimler üzerinde son derece olumsuz etkiler yaratmıştır. Ülke geneline yayılmış bu olumsuz ekonomik tablo kırsalda daha belirgin halde yaşanmış ve bu durum doğal olarak Mardinlileri de etkilemiştir. Özellikle 1950'li yıllarda hızla yükselişe geçen kentleşmenin de gerek ülkenin büyük kentlerine gerekse Ortadoğu bölgesinin metropollerine göçü artıran bir diğer sosyo-ekonomik neden olarak önemli rol oynadığı görülmektedir.

6. LÜBNAN'DAKİ MARDİNLİLERİN TEMEL PROBLEMLERİ

Mardinliler her üç toplumsal alt grubuyla uzun yıllardır Lübnan'da yaşamaktadır. Kendi kimliklerinin kabulünden günlük hayatın akışına, ekonomik problemlerden eğitime birçok alanda çeşitli problemler yaşamaktadırlar. Çok kültürlü yapısı ile geçmiştten günümüze Ortadoğu'nun mikro ölçekli bir modeli olan Lübnan'da toplumsal uyumun ve sosyo-ekonomik istikrarın sağlanabilmesi bünyesindeki toplumsal grupların memnuniyetine ve yaşam standartlarının iyileştirilmesine bağlıdır. Dolayısıyla söz konusu problemlerin giderilmesinin Mardinliler için olduğu kadar Lübnanlılar için de elzem olduğu ifade edilebilir.

6.1 Vatandaşlık

Lübnan'da yaşamını sürdüren Mardinlilerin geçmiştten günümüze değin en büyük probleminin vatandaşlık olduğu gözlenmektedir. Mardinliler gerek Türkiye vatandaşlığı gerek Lübnan vatandaşlığı elde etmede zorluklar yaşamış, yaşamaya da devam etmektedir. Mardinli toplumsal grupların yaşadığı tüm problemlerin odağında yer alan vatandaşlığı ilişkin sorunlarının çözülmesi en acil ve ciddi ihtiyaçların başında gelmektedir.

Mardinlilerin Lübnan vatandaşlığını elde edebilmeleri uzun yıllar ve ciddi uğraşlar gerektirmiştir. Mardinliler günümüzde halen yaşadıkları ülkenin vatandaşlığını almakta problemler yaşamaktadırlar. Öncelikle vatandaş kavramının bölge ülkelerinin ulus devletleşme süreçlerine paralel bir seyirle halk nezdinde öneminin yavaş yavaş fark edildiğini belirtmek gerekir. Osmanlı döneminde kendilerini aşiret/aileler ve dini farklılıklar üzerinden tanımlayan, fakat son tahlilde bir büyük devletin unsurları/tebaası olan kişilerin birer vatan-

daşa dönüşmesi savaşlar, çizilen yeni devlet sınırları, milliyetçiliğin Ortadoğu'ya yansımaları gibi birçok unsurla biçimlenen çeşitli aşamalardan geçmiştir. Lübnanlı Mardinliler özelinde söz konusu sürecin son derece sancılı yaşandığını ifade etmek gerekir.

Osmanlı Devleti'nin dağılması ile bölge halklarının kaderini belirleyecek olan bir dizi anlaşma imzalanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Milletler Cemiyeti tarafından Fransız Suriye ve Lübnan Mandası'nın sınırları belirlenmiştir. Fransa-İngiltere arasında imzalanan Sykes-Picot Anlaşması uyarınca Lübnan, Suriye ve Hatay vilayeti Fransız mandası olurken; Irak, Filistin ve Ürdün İngilizlerin hâkimiyetine bırakılmıştır.⁴⁰

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Anlaşması'nın II. Kısmı (30-36. maddeler) "Uyruklu" başlığı altında Osmanlı Devleti'nden alınan topraklarda yaşayanların vatandaşlık durumunu tanımlayıp belirtmek üzere düzenlenmiştir. Osmanlı'dan alınan topraklar üzerinde kurulan Fransız Suriye ve Lübnan Mandası'nın 1925'de çıkardığı "vatandaşlık kanunu", bu anlaşmanın 30. maddesini temel almıştır. Buna göre "İşbu anlaşma hükümleri uyarınca Türkiye'den ayrılan topraklarda yerleşmiş Türk uyrukları kendiliğinden ve yerel yasaların koşulları içinde bu toprakların geçtiği devletin uyruğu olacaklardır."⁴¹ Osmanlı tebaasının fiilen sınırı çizilen ülke içerisinde kendiliğinden o ülkenin vatandaşı sayıldığını kabul eden vatandaşlık kanunu dönem itibarıyla Lübnan'da yerleşik bulunan Mardinlilere, uygulamada kendiliğinden ve tam anlamıyla bir vatandaşlık hakkı getirmemiştir. Bunda Lübnanlı yetkililerin isteksizliği kadar Mardinlilerin vatandaşlıklarını al-

maya yönelik herhangi bir baskı kuracak durumda olmamaları da etkili olmuştur.

1943'e kadar bağımsızlığına kavuşamayan Lübnan'da hâkim olan Fransızlar, Kürt milliyetçiliğinin cesaretlendirilmesini teşvik eden politikaların bölgedeki hâkimiyetlerini pekiştireceğini düşünmüştür.⁴² Bu noktada Beyrut'a yerleşmiş Kürtler ile sömürge yönetimi arasında iletişimi sağlayarak aracı rolünü üstlenen Kamuran Bedirhan, bazı Kürtlerin Lübnan geçici vatandaşlık belgesi (hüviyeti muakkata-residential ID) almalarını sağlamıştır.⁴³ Yaptığımız mülakatlarda Mardinliler 1940'lı yıllara kadar bu izin belgelerine kendi aralarında Kamuran kimliği ismini verdiklerini söylemişlerdir. Bedirhan'ın Fransız yönetimi ile güçlü ilişkisi ve bu yolla Kürtlerin bir kısmına tanınan ayrıcalıklar, birçok Mardinlinin kendisini Kürt olarak tanıtmada önemli rol oynamıştır. Her ne kadar resmi bir belge de olsa söz konusu kimlik Mardinlilere temel vatandaşlık hak ve hürriyetlerine sahip olma imkânı tanımıyor, aksine temel hak ve hürriyetlerden ne ölçüde kısıtlandıklarını gösteriyordu. Zira bu dönemde Mardinlilerin büyük bir kısmının geçici vatandaşlık belgesi veya kimliği yoktu, geçici vatandaşlık belgesi olanların ise siyasal ve toplumsal yaşama katılma hakları yoktu. Lübnan'a yerleşenlerin çoğunlukla Müslüman (Sünni ve Şii) oluşu ve Lübnan'ın hassas mezhep dengesi uyarınca göçmenlerin ve azınlıkların vatandaşlık statüsü elde etmesinden ciddi rahatsızlık duyan ve Lübnan yönetiminde söz sahibi olan Maruniler buna ilişkin itirazlarını sürekli bir şekilde korumuştur. Nitekim 1946'da Lübnan'dan Fransızlar çekilirken Bedirhan'da ülkeyi Fransızlarla birlikte terk etmiş ve akabinde Maruniler azınlık ve göçmenlerin oturma izni ve vatandaşlıkları ile ilgili daha sert politikalar uygulamaya başlamıştır.

Sami Sulh'ün başbakanlık görevini yürüttüğü dönemlerde⁴⁴ ve Kemal Canbolat'ın girişimleri ile sınırlı sayıda da olsa Mardinlilerin bir kısmı kimlik sahibi olabilmıştır. Özellikle 1956'da vatandaşlık konusunda

Sünni liderlerin ısrarlı politikaları neticesinde yapılan yeni düzenlemeyle 4.500 Mardinli Lübnan vatandaşlığı alabilmiştir. Buna rağmen Sünni ve Maruni siyasetçiler, Mardinli Kürtlerin ülke içerisindeki sayılarının, dolayısıyla siyasetteki etkilerinin artmasına engel olmak üzere ilgili düzenlemeye itiraz etmiştir. 1961'de yapılan düzenlemeyle Mardinlilere verilen kimliklerde hüviyetlerinde *belirtilmemiş uyruk* (cinsiye gayri muayyene/unspecified nationality) ibaresinin yer almasına karar verilmiştir. Bu düzenlemeye göre Lübnan'da doğan azınlık ve göçmen çocukları otomatikman Lübnan vatandaşı sayılacaktı. Kullanılan belirtilmemiş uyruklu ibaresi söz konusu gruba siyasal hakların verilmesinin yolunu açarken, onları "Lübnanlı olmayan" şeklinde tanımlamış, bir anlamda sınırları belirsiz sosyal ve siyasal bir yok sayma alanına kapatmıştır.

1962 yılında vatandaşlık kanuna ilişkin yeniden bir düzenleme yapılmış, azınlık ve göçmenlere verilecek kimliklerde "*Cinsiye Kayd ed-Ders*" (nationality under construction) ibaresi yer almaya başlamıştır. Söz konusu ibarenin bulunduğu kimliklerin her yıl yenilenmesi gerekmektedir. Kimlik sahiplerinin Lübnan'da mülk sahibi olmaları mümkün değildir ve bu kimliğe sahip kişiler kamu daireleri ile orduda görev alamaz ayrıca seçimlerde oy kullanamazlar.⁴⁵ Bir başka ifade ile Mardinliler Lübnan'da yaşayabilir, düşük gelir skalasında yer alan işleri yaparak ülkenin iş gücü açığını kapatabilir; ancak nasıl ve kimler tarafından yönetileceklerini belirleyemez, siyasal temsile sahip olamaz ve ekonomik gücü ellerinde bulunduramazlardı.

Mardinlilerin vatandaşlığına ilişkin son derece kısıtlayıcı bu uygulamalar hem toplumsal uyumu zorlaştırmış hem de Mardinlilerin eğitim, sağlık, çalışma başta olmak üzere birçok alanda karşılaştığı sayısız probleme kaynaklık etmiştir. İç savaş sonrası kurulan ilk hükümetin Başbakanı Refik Hariri, Lübnan'da yaşayan devletsizlerin statülerine netlik kazandırmak

amacıyla 1992'de bir Vatandaşlık Komisyonu kurmuştur. Komisyon çalışmalarının sonucu 30 Haziran 1994 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanan bir liste ile ilan edilmiştir. Çocukların dâhil edilmediği listeye göre 39.460 aileye vatandaşlık verilmiştir. Bu dönemde yaklaşık 7.000 Mardinli aile Lübnan vatandaşlığı almıştır.⁴⁶ Vatandaşlık alan aile üyelerinin yaklaşık 30.000'i "Kayd ed-Ders" statülü kimlik kartı taşıyanlardır.⁴⁷ 1994 yılında yaklaşık 157.000 vatansız, Lübnan vatandaşlığı almıştır. Bu tarihten itibaren uzun yıllardır varlık mücadelesi veren Mardinlilerin sosyal, siyasal ve ekonomik statüleri ciddi bir iyileşme sürecine girmiştir.

Lübnan vatandaşlığı konusunda sancılı bir süreç geçiren ve halen bazı sorunlar yaşayan Mardinliler arasında Türkiye vatandaşlığı bulunmayanların da kimi sıkıntılar yaşadığı ifade edilebilir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını alabilmeleri için gereken yasal prosedürlerin maddi-manevi ağır yükü olduğunu belirten Mardinlilerin bir kısmı, bu yükü karşılayamadıkları için başvuru yapamadıklarını belirtmiştir. Ayrıca başvuru yapabilen Mardinliler de sürecin çok yavaş işlediğini ve vatandaşlıklarını almak için çok uğraşmak durumunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Tüm zorlukları aşmış Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı alabilen Mardinliler ise Türk kimlikleri ile Lübnan kimliklerinde isimlerin farklı yazıldığını ve bu değişiklik sebebiyle iki ayrı ismin aynı kişi olduğunu resmî makamlara ibraz etmekte zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Türkiye'nin Beyrut Büyükelçiliği'nin çalışmalarından memnun olduklarını belirtmekle birlikte Mardinliler elçilik bünyesinde yeterli eleman olmadığını, işlemlerini kolay ve hızlı bir şekilde halledemediklerini ifade etmişlerdir.

6.2 Eğitim

Mardin'den Lübnan'a göç eden ilk kuşak eğitim seviyesi oldukça düşük ve temelde geçim sıkıntısı çekenlerden oluşmaktaydı. Vasıfsız işçi gücüne ihtiyaç duyan Beyrut,

Mardinliler için tercih edilen bir yer olmuş buraya göç eden insanlar hamallık, inşaat işçiliği, meyve-sebze tezgahlarında satış gibi işlerde çalışmıştır. Sadece geçimlerini sağlayabilecek kadar maddi kazanç elde edebildikleri alanlarda çalışan Mardinliler, eğitimin paralı olduğu Lübnan'da ekonomik nedenlerin yanı sıra vatandaşlıklarının olmaması nedeniyle de uzun yıllar eğitim olanaklarından faydalanamadılar. Göç, başlangıçta biraz para biriktirip geri dönmek üzerine yapılmış olsa da süreç bu şekilde işlememiş, Mardinliler sık sık Türkiye'ye ziyaretler gerçekleştirmekle birlikte Lübnan'da kalmışlardır.

İkinci kuşak itibarıyla Mardinlileri ekonomik durumları görece olarak düzelmiş buna paralel olarak da eğitime duyulan ilgi artmaya başlamıştır. Bugün Lübnan'da yaşamlarını sürdüren 3. kuşak Mardinliler, Arapçanın yanı sıra İngilizce ve Fransızca başta olmak üzere aldıkları yabancı dil eğitimi ile Lübnan'ın çok dilli yapısına uyum sağlamış ve eğitim oranları giderek yükselen bir gruba denk düşmektedir. Bu nesil arasında üniversiteye gitme oranı tüm imkânsızlıklara rağmen giderek yükselmektedir. Her ne kadar 3. kuşak Mardinliler eğitim almaya istekli ve Lübnan toplumu ile daha uyumlu hale gelmiş olsa da Lübnan'ın paralı ve pahalı eğitim sistemi genç kuşağın önündeki en büyük engellerden biridir.

Yaptığımız mülakatlar sırasında üniversite eğitimi alan gençler, aldıkları yüksek puanlar ve gösterdikleri başarılarla rağmen etnik kökenleri nedeniyle ülke üniversitelerinden çok zor kabul aldıklarını ifade etmişlerdir. Kendilerine gerçek Lübnanlı olmadıklarının sık sık hatırlatıldığını ve bir vasıta⁴⁸ bulmadan saygın eğitim kurumlarına girebilmenin ya da iyi bir iş bulabilmenin neredeyse imkânsız olduğunu dile getirmişlerdir. Özellikle genç kuşak Mardinliler arasında Türkiye'de eğitim almak isteyenler de çeşitli zorluklar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Öncelikle üniversiteye kadar Lübnan müfredatına göre bir eğitim alan Türkiye vatandaşı

Mardinliler eğitimlerine Türkiye'de devam etmek istediklerinde üniversite giriş sınavı ile karşılaşmakta ve bu sınava yönelik bir eğitim almadıkları için başarısız olmaktadır. Bu noktada Türkiye'de eğitim alabilmelerini sağlayabilecek desteği talep etmektedirler. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı bulunan Mardinliler, Türkiye-Lübnan arasında öğrencilere sağlanan burs imkânlarından yararlanamadıklarını da belirtmektedirler.

Gençler arasında 2000'li yıllar itibariyle Türkiye'ye duyulan sempati ve ilginin artış gösterdiği ifade edilebilir. Mardinliler özellikle 1994 itibariyle Lübnan vatandaşlığına geçiş sayılarının artmasına paralel olarak ciddi bir kimlik ve öz bilinç geliştirmeye başlamışlar, tüm göç edenlere Kürt denilmesine ilişkin itirazlarını daha örgütlü bir halde dile getirmeye başlamışlardır. Bu kimlik inşası ve farkındalığın artışıyla vatandaşlık ve eğitim seviyesinin yükselmesine paralel olarak Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında daha yakın ilişkiler kurmaya başlamasının da etkili olduğu ifade edilebilir. Lübnan'da faaliyet gösteren TİKA, Yunus Emre Kültür Merkezi gibi kurumların varlığı Mardinliler üzerinde olumlu bir etki yaratmış ve Türkiye'ye duydukları ilgi artmıştır. Bu kurumlar aracılığıyla düzenlenen kültürel faaliyetler Mardinlilerin kendi aralarındaki bağları da kuvvetlendirmiş; ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı tarafından gönderilen bir öğretmenden Türkçe eğitimi alan gençler Türkiye ile olan bağlarını daha kuvvetli hale getirmeye başlamışlardır. Mülakat yaptığımız Mardinliler bu tür kurumların ve düzenlenen faaliyetlerin artırılması gerektiğini dile getirmişlerdir. Kendilerine ait bir kültür sanat merkezinin varlığının hem kendi aralarındaki ilişkileri hem de Türkiye ile olan bağlarını kuvvetlendireceğini ifade etmişlerdir.

Eğitime meraklı ve dünyaya ilgili bu grubun Lübnan'da hâlâ vatandaşlık ve ötekileştirmeye dayalı sorunlar nedeniyle eğitim alanında ciddi sıkıntılar yaşadığı görülmektedir. Öncelikle iyi devlet üni-

versitelerine girebilmek için gerekli vasıtdan yoksun bu gençler eşitsizlik nedeniyle hak ettikleri eğitimi alamamaktadır. Bir şekilde sistem içerisinde her şeye rağmen iyi üniversitelere girmiş olanlar için ise bu defa mesleklerini icra etme noktasında sıkıntılar yaşanmaktadır. Görüşüğümüz çeşitli meslek gruplarından Mardinliler doktorluk, avukatlık gibi işlerde kendilerine lisans verilmesi noktasında yaşadıkları sıkıntıları ayrıntılı bir şekilde aktarmışlar ve yasal engeller olmamasına rağmen Lübnan'ın milliyetçi yapısı ve vasıtanın önemi nedeniyle birçok olanaktan mahrum bırakıldıklarını ifade etmişlerdir.

Son tahlilde Mardinlilerin eğitim konusunda Lübnan ve Türkiye'de olmak üzere iki temel ihtiyaçları olduğu ifade edilebilir. Öncelikle Lübnan içerisinde Türkçe eğitimin yanı sıra Türk kültürüne dair daha derin bilgi sahibi olabilecekleri, kültür sanat etkinlikleri düzenleyebilecekleri bir eğitim kurumuna ihtiyaç duymaktadırlar. Ayrıca Türkiye'de eğitim almak içinde kendilerine bazı fırsatlar verilmesi, özellikle maddi olanakları olmayan başarılı gençlere sahip çıkılması yönünde talepleri vardır.

6.3 Toplumsal Dışlanma-Milliyetçilik

Mülakat yaptığımız Mardinliler kendilerini genellikle Lübnanlı-Mardinli olarak tanımlamaktadırlar. Fakat Lübnanlıların kendilerine sürekli "siz Lübnanlı değilsiniz" tavrı ile yaklaştığını ifade etmektedirler. Eğitimden sosyal yaşama, iş hayatından gündelik yaşama hemen her alanda bu nedenle çeşitli sorunlar yaşadıklarını dile getiren Mardinlilere karşı sosyal, hatta kimi zaman siyasi bir dışarıda bırakılma durumu söz konusudur. Görüşüğümüz Mardinliler iş ve okul hayatında karşılaştıkları zorluklara dair birçok örnek vermişler, ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördüklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca söz konusu dışlanma Mardinlilerin ekonomik anlamda da ciddi sıkıntılar yaşamasına neden olmaktadır. Mardinlilerin büyük kısmı gelir dağılımı bağlamında bugün Lübnan'da en alt gruplar arasındadır.

6.4 Siyasal Temsil

Lübnan siyasal sisteminin mezhepçi yapısı uygulamada Mardinlilerin siyasette etkisiz bırakılması yönünde işlemiştir. Mardinli Süryaniler ülke Hıristiyanlarına eklemelenirken Kürt ve Araplar Sünni tafiye dâhil edilmişlerdir. Bu durum Mardinlilerin siyasette direk temsil edilmesine engel olmuş, sorunlarını çözecek mercilere ulaşma imkânlarını kısıtlamıştır. Görüştüğümüz Mardinliler, kendilerinin dinî mezheplerine göre değil, Ermenilere uygulandığı üzere⁴⁹ etnik kökenlerine bakılarak siyaseten temsil edilmesi gerektiğini düşünmekte, en azından mecliste Sünnilere ayrılan 27 koltuktan birinin Mardinlilere verilmesini talep etmektedirler. Hâlihazırda yürürlükte olan sistem Mardinlilerin temsilinden ziyade Lübnan asıllı Sünnileri desteklemeleri üzerine işlemekte, bu nedenle mecliste olamayan Mardinliler yaşadıkları toplumsal ve ekonomik problemlerin çözümü için gerekli siyasal iradeye dâhil olamamaktadır.

Gerek eğitim seviyesinin yükselmesi, gerek Büyükelçilik, TİKA ve Yunus Emre Enstitüsü aracılığıyla yürütülen faaliyetleri gerekse Lübnan Mardinlilerinin kendi oluşturduğu STK'ların faaliyetleri ile Mardinliler son yıllarda daha örgütlü hale gelmişlerdir. 2016'da yapılan belediye seçimlerinde ilk kez Mardinli bir belediye başkanı ve beş muhtarın seçilmesini sağlamışlardır. Lübnan'ın bugünkü durumu yansıtmayan mezhep kotaları ve sürekli tıkanan seçim sistemi özellikle son üç yılda hem halk hem de siyasetçiler tarafından ciddi bir şekilde eleştirilmektedir. Aralık 2016 itibarıyla kurulan yeni hükümetin Başbakanı Saad Hariri, hükümetin "seçim hükümeti" olduğunu, öncelikli misyonlarının seçim yasasında gerekli düzenlemeleri yapmak olduğunu belirtmiştir.⁵⁰ Ülkenin 1932'den bugüne geçirdiği demografik dönüşüm göz önünde bulundurulduğunda seçim sisteminin ve kotaların güncellenmesinin gerekliliği açıktır. Söz konusu değişiklikler yapıldığı takdirde Mardinlilerin yanı sıra Lübnan'da yaşayan tüm grupların daha adil bir şekilde siyasal temsil imkânına ulaşması mümkün olabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

18 farklı mezhebin yaşadığı Lübnan'da mezhebe dayalı kimlikler; toplumsal kategorilerden yaşam standartlarına, siyasal işleyişten temsil imkânına, gündelik hayatın en ince damarlarına kadar etkili ve son derece önemlidir. Uzun yıllar yabancı iş gücüne ihtiyaç duyan ülke, başta Türkiye ve Suriye olmak üzere Ortadoğulu birçok göçmene ev sahipliği yapmıştır. Mardinliler bugün hatırı sayılır nüfusları ile Lübnan'da varlık mücadelesi veren göçmen gruplarının arasında yer almaktadır.

Araplar, Kürtler ve Süryaniler olmak üzere üç alt toplumsal gruptan müteşekkil Mardinliler Lübnan vatandaşlığını elde etme konusunda uzun yıllar çeşitli sıkıntılar yaşamıştır. 1944 ve 1955 yılında oldukça az sayıda Mardinli Lübnan vatandaşlığı alabilmiş, bu konuda temel değişim 1994'te yaşanmıştır. Bu tarihten itibaren Lübnan vatandaşlığı alan Mardinlilerin sayısında sürekli artış kaydedilmiştir. Vatandaşlık ile ilgili engellerin kısmen aşılmasını müteakip sosyal ve ekonomik anlamda biraz daha iyi şartlara sahip olmaya başlayan Mardinlilerde bu iyileşmeye paralel olarak kimlik bilinci ve farkındalığında artmaya başladığı ifade edilebilir. Kendilerinin Sünni Kürtler olarak tanımlanmasına hem toplumsal hem siyasal alanda itirazlar geliştirmeye başlayan Mardinliler, kimliklerini "Lübnan'da yaşayan Türkiyeli, Arap asıllı Müslüman" şeklinde inşa etmeye başlamışlardır. Son tahlilde Lübnan vatandaşlığını elde etmeye başlamaları ile görece daha iyi şartlara erişebilme imkânına sahip olan Mardinliler için tüm problemler henüz çözülmemiştir. Resmî işlemlerde birçok keyfi uygulamaya maruz bırakıldıklarını ifade eden Mardinliler pasaport onayları, okul veya diğer resmî kurumlarla ilgili kayıt işlemleri ve alım-satım gibi iş-

lerde Lübnan makamlarıyla ciddi sorunlar yaşadıklarını dile getirmişler bu problemlerin çözümü için yetkililerden yardım talep etmektedirler.

Genel anlamda Mardinli toplumsal alt grupların kendi aralarında ciddi bir problem yaşamadığı dile getirilebilir. Özellikle son dönemlerde Süryaniler ile Arapların yakınlaşmaya başladığı görülmektedir. Kürtler ise siyaseten bu iki gruptan ayrılmaktadır. Arap asıllı Mardinliler, Kürtler ile bir problem yaşamadıklarını ancak yakın bir ilişkilerinin de olmadığını dile getirmişlerdir. Türkiye'de 1980'li yıllarla birlikte yaşanmaya başlayan terör eylemleri, Mardinli Kürtlerin diğer Mardinli gruplar nezdinde marjinalleştirilmesine neden olmuş dolayısı ile Kürt grup ile fazla temas kurmadıklarını ifade etmişlerdir.

Lübnan'ın çok kültürlü yapısı içinde Mardinli Arapların yine Anadolu'dan göç eden Ermenilerle çeşitli uyum problemleri yaşadıkları görülmektedir. Lübnan içerisinde siyaseten ve ekonomik olarak güçlü bir konuma sahip olan Ermenilerin Mardinliler üzerinde baskı kurmaya yönelik, dışlayıcı bir tutum sergilediği ve zaman zaman bu tutumun iki grup arasında gerginliklere neden olduğu mülakatlar sırasında ifade edilmiştir. Örneğin Ermeni öğretmenlerin görev yaptığı eğitim kurumlarında Mardinli öğrencilere kötü muamelede bulunduğu ifade eden Mardinliler, ayrıca Lübnan'da gerçekleştirdikleri etkinliklerin Ermeniler tarafından protesto edildiğini dile getirmişlerdir. Bu bağlamda Mardinlilerin Lübnan'da yaşadıkları en büyük problemin, ekonomik sıkıntılar bir kenara bırakılırsa, siyasal temsil ve ötekileştirme olduğu iddia edilebilir.

Etnik kökenleri, Türkiye ile olan bağları ve Lübnan asıllı olmadıkları gerekçeleriyle kamusal ve sosyal alanda birçok kısıtlamaya maruz kaldıklarını ve Lübnan'da her toplumsal grubun bir hamisi olduğunu ifade eden Mardinliler, Türkiye'nin kendilerine maddi ve manevi daha çok destek olmasını talep etmektedirler. TİKA Lübnan'da yaşayan vatandaşların ihtiyaçlarına yönelik iki adet kültür merkezi açmıştır, ancak mülakatlarımızda Mardinliler, büyük bir kültür merkezine ihtiyaç duyduklarını dile getirmişler, böyle bir merkezin Lübnan Mardinlileri üzerinde birleştirici etkisi olabileceğini belirtmişlerdir. Mardinliler tarafından kurulan Yeni Nesil Derneği gibi sivil toplum kuruluşları, dernekler ile Türkiye tarafından açılan TİKA, Yunus Emre Kültür Merkezi gibi kurumların kendileri için son derece faydalı olduğunu belirten Mardinliler, tüm bu kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlayacak ve kendi problemlerini kendilerinin çözmesi için gerekli altyapı sunacak bir çatı kuruma ihtiyaç duymaktadırlar. Görüşme yaptığımız Mardinliler, kültürel miraslarına sahip çıkabilecekleri, bir araya gelip özel günleri kutlayabilecekleri kendilerine ait bir mekânın varlığının, tüm Mardinlileri bir çatı altında toplayacağı, böylelikle birbirleriyle daha iyi iletişim sağlama ve birlikte hareket edebilme imkânına kavuşacaklarını dile getirmektedirler. Eğitim, Mardinlilerin öncelikli talepleri arasında yer alan bir diğer önemli başlıktır. Lübnan'da birçok azınlık grubunun kendine ait okulları bulunduğunu, fakat Türk kökenlilerin böyle bir şansının olmadığını belirten Mardinliler, en azından dil eğitiminin yaygınlaştırılarak ülkeleri ile olan bağlarının kuvvetlendirilmesini talep etmektedirler. Ayrıca özellikle Türkiye'de eğitim almak isteyen öğrencilere destek verilmesi böylelikle gençlerin hem ülkelerini daha iyi tanımalarını hem de daha iyi eğitim almalarının sağlanmasının orta ve uzun vadede hem Türkiye hem Lübnan için faydalı olacağı ifade edilebilir.

Lübnan'ın en büyük problemlerinden olan işsizlik, Mardinliler gibi madun bir grup

için ciddi önem arz etmektedir. Milliyetçilik, ötekileştirme gibi nedenlerle toplumsal mekanizmaların dışında bırakılan Mardinliler, Lübnan'da bulunan Türk firma ve kurumlarında kendilerinin istihdam edilebilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılmasını istemektedirler. Böylelikle yaşam şartlarının iyileşeceğini ve toplumsal hayata katılımlarının artırılacağını ifade etmektedirler. Tüm zorluklara rağmen eğitimlerini tamamlayan Mardinlilerin bir kısmı, hiçbir resmî engel olmamasına rağmen mesleklerini icra edememektedirler. 1994 yılında vatandaşlıklarını almış olan Mardinlilerin sendikalara üye olmalarına resmî bir engel bulunmamasına rağmen uygulamada izin verilmemiş, bu nedenle meslek odalarına kayıt yaptıramayan Mardinliler ciddi bir *vasıta* bulamadıkları takdirde avukatlık, mühendislik, doktorluk gibi sahip oldukları meslekleri icra edemediklerini dile getirmektedirler.

Mardinlilerin Lübnan'da karşılaştığı tüm problemlerin temelinde siyasal temsile ilişkin eksikliklerin yer aldığı iddia edilebilir. Bugün ikinci ve üçüncü kuşak

Mardinliler Lübnan'da doğmuş, Lübnan'da eğitim almışlar, büyük bir çoğunluğu yaşamının tamamını bu ülkede geçirmiştir. Bu doğrultuda siyasal hayata katılmak ve temsil edilme istekleri son derece haklı taleplerdir. Sünni taifeye eklemelenmeleri tam anlamıyla Mardinlilere bir temsil imkânı sağlamamıştır. Şii ve Hıristiyanlara nazaran Lübnan Sünnilerinin biraz daha dağınık bir yapısı olduğu ve bu yapıda Lübnan asıllı Sünniler lehine bir işleyiş olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle Mardinliler mecliste Sünnilere ayrılmış 27 kota içerisinde kendilerine koltuk ayrılmasını talep etmektedirler. Böylelikle kendi problemleri iletebilecekleri bir merciye sahip olacaklarını, siyasal hayata katılımı diğer problemlerin çözümü için daha etkili çalışmalar yürütebileceklerini düşünmektedirler.

Son tahlilde Mardinliler kendilerini, köklerini buldukları Türkiye'ye de içinde ye-

tiştikleri, yaşadıkları Lübnan'a da bağlı hissetmektedirler. Hem Türkiye ile yakın ve güçlü bir bağ kurmak hem de Lübnan'da daha güçlü, daha etkin ve faydalı bir varlık sergileyebilmek için Türkiye'den destek talep etmektedirler. Bu noktada Türkiye'den, Lübnan Mardinlilerini bir çatı altında toplayıp tüm Mardinlileri bir araya getirebilecek bir çatı dernek talep etmektedirler.

Mardinliler Lübnan'da özellikle eğitim ve sağlık gibi pahalı hizmetlerin verilebileceği Türkiye'ye bağlı kurumların artırılmasını talep etmektedirler. Bu sayede birlik halinde hareket edebileceklerini ve daha güçlü hale geleceklarini ifade eden Mardinliler böylelikle Lübnan'da Türkiye'yi daha iyi şekilde temsil edeceklerini dile getirmektedirler.

NOTLAR

- 1 *Vasıta* kelimesi bir işe girebilmek, bir okulun öğrenci kontenjanına dâhil edilebilmek, ya da resmi bir işlemi halledilebilmek için başvuru ve talepte bulunan kişiye bu konuda hamilik edilmesine verilen isimdir.
- 2 Lübnan'da yaşayan Ermeniler 4 milletvekili, 2 bakanlık kontenjanına sahiptir.
- 3 Gayatri Chakravorty Spivak, "The New Subaltern: A Silent Interview", *Mapping Subaltern Studies and the Postcolonial*, ed. Vinayak Chaturvedi (Londra: Verso, 2012), 324-339.
- 4 Antonio Gramsci, "History of Subaltern Classes: Methodological Criteria", *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, ed. ve çev. Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell Smith (New York: International Publishers, 1989), 52-53.
- 5 Gramsci, "History of Subaltern Classes", 52-53.
- 6 Ötekilerden bazıları; alia: sub-altern → alterare → alter → alius → alia → et al, ayrıntılı bilgi için bkz: Ebru Yetişkin; "Post Kolonyal Düşünce ve Madun Çalışmalarından Neler Öğrenebiliriz?", *13. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi* (Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği, 4-6 Aralık 2013). (Özet Metin için: [www. http://www.ebruyetiskin.com/postkolonyal-dusunce-ve-madun-calismalarindan-neler-ogrenebiliriz/](http://www.ebruyetiskin.com/postkolonyal-dusunce-ve-madun-calismalarindan-neler-ogrenebiliriz/), (erişim tarihi 10 Ekim 2016).
- 7 Guita G. Hourani, "The Kurds of Lebanon: Socioeconomic Mobility and Political Participation via Naturalization", *LERC Research Paper Series 1* (Kasım 2011).
- 8 Lübnan'da son nüfus sayımı 1932 yılında yapılmıştır. Tüm sistemin şekillenmesinde temel belirleyici olan nüfusun tam olarak bilinmiyor oluşu Lübnan'ın en temel problemlerinden biridir. Bu raporda grupların nüfusuna dair kullanılan rakamlar için kaynaklarda farklılıklar görüldüğünü belirtmek gerekmektedir. Raporda söz konusu veriler ilgili kaynaklar ve güncel raporlar baz alınarak düzenlenmiştir.
- 9 David McDowall, "The Kurds", *Minority Rights Group International Report* (1996), 39.
- 10 Süryanilerin köken olarak hangi etnik gruba dâhil oldukları tartışmalıdır. Süryaniler kendi kökenlerine ilişkin iki argüman ileri sürmektedir. İlk grup, siyasal bir toplum olma iddiası taşır ve kökenlerini Asur ve Babillilere dayandırmaktadır. İkinci grup ise inanç temelinde Süryani birlik ve beraberliğini savunmakta ve kökenlerinin Aramilere dayandığını belirtmektedir.
- 11 Mülakatlarda kendilerini nasıl tanımladıkları sorusuna verilen yanıtlar Arap Asıllı Türk, Türkiye Arabı, Arabi Türk şeklinde olmuştur.
- 12 Lübnan iç savaşı Maruniler ile Dürziler arasında kanlı çatışmalara neden olmuş binlerce kişinin ölümüne neden olmuştur. Söz konusu savaş sonrasında Batılı devletlerin Osmanlı üzerindeki baskısı ve bölge üzerindeki müdahaleleri artmıştır. Osmanlı Devleti, Lübnan'ın kendi vatandaşı bir Hıristiyan tarafından yönetilmesini kabul eden Cebel-i Lübnan Nizamnamesini imzalayarak iç savaşı nihayetlendirebilmiştir.
- 13 Fransızların ülkeyi işgali 1918 yılında başlamıştır. Resmi olarak manda idaresi ise 1920 yılında General Gouraud'un Büyük Lübnan Devleti'nin kurulduğunu ilan etmesi ile başlar.
- 14 Albert H. Hourani, *Syria and Lebanon: A Political Essay* (Oxford: Oxford University Press, 1968), 121.

- 15 Albert H. Hourani, *Syria and Lebanon*, 385.
- 16 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ussama Makdisi, "Reconstructing the Nation-State: The Modernity of Sectarianism in Lebanon", *Middle East Report* (Temmuz-Eylül 1996), 25.
- 17 Taif Anlaşması tam metin için bkz. Taif Agreement, www.un.int/lebanon, (25 Kasım 2016).
- 18 Ümit Çelik, "İç Çatışmalar ve Dış Müdahaleler Arasında Lübnan", *History Studies* IV/1 (2012): 127-128.
- 19 Ayrıntılı bilgi için bkz. Youssef Chaitani, *Post-Colonial Syria and Lebanon: The Decline of Arab Nationalism and the Triumph of the State* (New York: I.B. Tauris, 2007).
- 20 Veysel Ayhan ve Özlem Tür, "İçsel Dinamikler ve Ulusal Aktörler Bağlamında Lübnan Krizinin Analizi", *Akademik Ortadoğu* III/1 (2008): 2.
- 21 Ayhan ve Tür, "İçsel Dinamikler ve Ulusal Aktörler", 2-3.
- 22 Yaptığımız mülakatlar neticesinde edinilen bilgiye göre bugün Lübnan'da yaklaşık 3.000-3.500 Kürt asıllı Mardinli bulunduğu söylenebilir. Önceki dönemlere dair nüfus bilgileri hakkında bkz. Lokman I. Meho ve Farah W. Kawtharani, "The Kurdish Community in Lebanon", *The International Journal of Kurdish Studies* XIX/1-2 (2005).
- 23 Guita G. Hourani, "The Kurds of Lebanon", 33.
- 24 Guita G. Hourani, "The Kurds of Lebanon", 31.
- 25 Ayhan ve Tür, "İçsel Dinamikler ve Ulusal Aktörler", 32.
- 26 Guita G. Hourani, "The Kurds of Lebanon", 25.
- 27 Fransa on dokuzuncu yüzyıl başından itibaren Ortadoğu'daki Kürt halkları ile yakından ilgilenmiş, bir anlamda Kürt özgürlükçü hareketlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan ideolojik ve akademik bilgi ve kültürel atmosferin oluşmasına zemin sağlamıştır.
- 28 1900'lü yılların başlangıcından itibaren Güneydoğu Anadolu'da ekonomik ve siyasi zorluklar yaşayan Kürtler için Lübnan, sığınacak ülke rolü oynamış, Kürtler 1900'lü yılların başından itibaren Halep-Dora-Beyrut rotasını takip etmişlerdir. Bedirhan'ın sığınmacılara hamilik etmesi Mardinlilerin bugün Lübnan'da Kürt kimliği ile tanınıyor olmalarında çok etkili olmuştur.
- 29 Meho ve Kawtharani, "The Kurdish Community in Lebanon", 1.
- 30 Kurmanci (Kuzey Kürtçe) Kürtçenin en çok konuşulan lehçesidir ve dilbilimciler tarafından İran dillerinin Kuzeybatı lehçeleri içinde tanımlanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: *Kurdish Northern, Ethnologue Language of the World*, www.ethnologue.com, (erişim tarihi 1.11.2016).
- 31 Bkz. Meho ve Kawtharani; "The Kurdish Community in Lebanon", 137.
- 32 Süryaniler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Bülent Özdemir, *Süryanilerin Dünyü Bugünü, I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008).
- 33 Süryani göçleri topluca olmamış, genellikle tek tek aileler ya da ufak gruplar halinde göç gerçekleşmiştir.
- 34 İlyas Georgeous ile yapılan mülakat notlarından, Beyrut, 17.06.2016.

- 35 İlyas Georgeous ile yapılan mülakat notlarından, Beyrut, 17.06.2016.
- 36 “Lübnan’da ‘Mardin Gökyüzünün Krallığı’ Konferansı”, *Anadolu Ajansı*, 1 Haziran 2016.
- 37 Nüfus oranları ile ilgili Lübnan’ın genel problemleri nedeniyle bu grubun da nüfusu tam olarak bilinmemektedir. Ancak 2016’da yapılan son belediye seçimlerinde 21.000 Mardinli Arap seçmen oy kullanmıştır.
- 38 Mihallami ve Merdalli aşiretlerini aynı etnik kökenden kabul ederek Kürt aşireti olarak tanımlayan çalışmalara örnek olarak bkz. “The Kurdish Community in Lebanon”, 3.
- 39 Martin van Bruinessen, “Kurdish Nationalism and Competing Ethnic Loyalties”, *Peoples Méditerranéens*, 68-69 (1994), 9.
- 40 Guita G. Hourani, “The Kurds of Lebanon”, 35.
- 41 Lozan Anlaşmasının uyruk ile ilgili düzenlemelerine ilişkin tüm maddeler için bkz. Barış Anlaşması (Trail de Paix), Lozan 24 Temmuz 1923 (Metin), SAM, http://sam.baskent.edu.tr/belge/Lozan_TR.pdf (Erişim Tarihi 01.11.2016).
- 42 Jordi Tejel, *Syria’s Kurds: History, Politics and Society*, çev. Emily Welle ve Jane Welle (Londra & New York: Routledge, 2009), 7.
- 43 Tejel, *Syria’s Kurds*.
- 44 Sami Sulh Lübnan’da 1942-1943, 1945-1946, 1952, 1954-1955 ve 1956-1958 yılları arasında olmak üzere beş defa başbakanlık yapmıştır.
- 45 Guita G. Hourani, “The Kurds of Lebanon”, 37.
- 46 Mardin Arapları ile yapılan mülakat notlarından.
- 47 Guita G. Hourani, “The Kurds of Lebanon”, 38.
- 48 Vasıta kelimesi bir işe girebilmek, bir okulun öğrenci kontenjanına dâhil edilebilmek, ya da resmi bir işlemi halledebilmek için başvuru ve talepte bulunan kişiye bu konuda hamilik edilmesine verilen isimdir.
- 49 Lübnan’da yaşayan Ermeniler 4 milletvekili, 2 bakanlık kontenjanına sahiptir.
- 50 “Hariri Forms National Accord Cabinet”, *Daily Star*, 19 Aralık 2016.